

nimavoyaa yila vasyawa kaana, indi ti kila musyi weekaa uu. Andu amwe maasya ti useyo kuthin'ya Mulungu na mboya nyingi kana mavinda maingi.”

Mutunga ekalile ethukiisye ndeto isu ya usuwe, undu syausuitwe ni wui, oona Muukamba ndaneena mana yila waisye kana: “Wui munene wutulaa ithoka.” Wui ni kindu kya vata, ni kindu kilumu, ni kindu mundu wumbanasya mbola mbola, o yila ukwiana, kuma e musanga kuvika akitumiya. Andu akuu ta usuwe, ni andu oi, na utao woo ni kindu kya kwoswa na moko eli. Eewiye usuwe amukiakisyana na kumwoneleelya vala ukweendela aunike. Eewiye niwaketha kilungu kiseyo kya wui wa usuwe.

Utuku wu Mutunga niwaumiye too, ngoo yina muuwo. Uni wuungi aamukiye na akwata nziya ya kuthi wiyani Kitui; na nziya ya kweendeeya na kumantha kivetu. Ai na mwiikiyo kana isu ikamuvikya vala welekele. Onake usuwe ai na mwiikiyo kana ndaleya kukwata kivetu. Kwoou, makitaanisyana maakome, eeiye Mutunga akome atena vwiya, na ekalae akililikana nthimo ya Akamba ila yaasya, “Vala vomu, novo ve nziya.” Mutunga amwikisye itho, oona mitulo ya uthyu usu wake mukuu, itilyi ta ilinditwe na mauta mavulanitwe wui na wuuu.

14. Makyenda Na Matekwenda, Malungilwe Mauma Ukanda Masyoka Ukamba

Etasi na muka Amotini manengiye Ngandi na Syokau nyumba mekalae vo. Vamwe na uu, nimanengiye Ngandi wiya wa kutetheesya Etasi vau ndukani; na manenga Syokau kutetheesya Amotini mawiya ma nyumba nthini. Mwambiliilyoni vai thina vanini kwa Syokau na Amotini kweeleana undu mekuneena, nikwithiwa Amotini eesi Kiiswaili kivuthu nundu Kiiswaili kityaneenawa muno vau Ukanda. Kila kingi kyaneenawa ni Kiikanda na Kiisungu (Kiingelesa). Syokau nowesangi Kiiswaili indi ndeesi Kiikanda kana Kiisungu nongi. Niwataniye muno kwithiwa akikalan'ya na Amotini, nundu ai na meya ma kwimanyisya kuuwa maliu ma Kiindia, ni kana ethiawe akyyuwa liu maisae we vamwe na muume Ngandi.

O Ngandi na Syokau mataminite mwei muima vau Kambala, matuku ma sikuku nene ya Aindi nimavikiye, na oonthe ala matwiye Ukanda nimamitaniye, o undu meekaa kila mwaka. Yitawa Ndiwali, na yithiawa ikitaniwa na nziya ya kwakan'ya mataa, na kuya mboka nene ya liu mwingi, na andu kunengane mithinziyo ene kwa ene. Andu makanasya muno muno taa sya mauta ma nathi myoomoni ya nyumba syoo, na nziyani sya tauni. Sikuku isu yithiawa ikililikana Lama, umwe wa ngai syoo ila Aindi mathaithaa, vamwe na kwonan'ya kana useyo niwusindaa uthuku o tondu kyeni kisindaa kivindu. Aindi mataniyaa Sikuku ya Ndiwali vandu va kyumwa kimwe. Oonthe maendaa kukethya ala moo na anyanyae, makikalan'ya na kuisaniya liu, na kusunga, na kwaana mithinziyo. Angi maendaa ikaluni vala mathaithiyaa, makivoyea vo na kumya nthembo kunenge ngai syoo sya mivwanano. Kwiyawa uthaithi wu wa Aindi wambiliilwe tene, na ngai syoo sya muthemba usu syi utalo mbee wa milioni. Kwoou kila mundu nutonya kumesya wingi wasyo o kwianana na undu ukwenda.

Syokau niwaendiye na Ngandi ikaluni inene vau Kambala yitawa ya Siva, na oona undu andu maumasya syindu sya kuthembeya ngai syoo, muno muno maliu, na mauta ma meya na ma nathi, na malaa, na mbesa. Isu metaa ngai, iseuvitwe na moko ma andu, makitumiya kiyaa, kana makalatasi, kana mavindi ma nyamu, kana mbwau sya miti, kana mithemba ya vulasitiki, kana nyeki, kana syuma, kana yumba. Ingi syithiawa syindu sya kwosan'ya, ta syuma sya vata, kana miti, kana maviya.

Ngai isu sya mivwanano ni sya mithemba mingi, na mundu nutonya kwithiwa nasyo kwa utalo muna, munini kana mwingi. O ta uu, mundu nutonya kwikya imwe itheka anoona itekumutethya, na akimantha ingi. Imwe iwana syindu ila syikiawa sya utana, na ingi ni sya makalatasi na makotoni, na ingi ni sya ndii, na ingi ni sya itambaa sya nguwa, na ingi no mavisa andu methiawa makululite kana maavaka langi. na ingi syi muvwano wa andu aume

na aka, na ingi syi muvwano wa nyamu ta nzou kana nyunyi, na ingi syithiawa isoovetwe o kwianana na mosuaniyo ma museuvya.

Ve andu ala masoovasya ngai isu sya mivwanano kwa wingi, na makithoosya. Nyumba nyingi sya Aindi syithiawa mivwanano isu metaa ngai, na ithembo vandu va kwithaithiya vau nyumba nthini. Mbingi na ila nene syithiawa makaluni ma uthaithi, na makalu asu methiawa na athembi ala mathukumaa kuthembeya na kuvoyea vakuvi na ngai isu iseuvitwe.

Aindi aingi makothaa kuthaithiya musyi nyumba kwoo, muno muno kyooko maamuka. Yila maenda ikaluni mambaa kuthambya ngai mivwanano na kiwu kana yiiya yivulanitwe na kiwu. Meeka uu nimavakaa mivwanano mauta me munyungo museyo. Itina wa uu nimathembaa mbesa, kana liu ta musele na nzuu, na malaa. Masyokaa makivivya uvani vau kithaithiyoni, na vakikunwa ngengele, ni kana andu mavindye, na makivoya. Amwe nimatulasya ndu mbee wa mivwanano. Muthembi wa ikaluni niwakanasya taa, na athaithi makiwuthyululuka. Itina wa uu, numinzangisyaa athaithi kiwu kithesye, namo makithiwa makiniya mivwanano mbathi. Muthembi nutonya kuvoyea andu mavata moo. Kundu kumwe andu nimaisaniyaa liu mamina uthaithi. Ivinda ya masikuku niwo andu aingi maendaa kuthaithiya makaluni.

Makivoya andu makothaa kuvindya, mundu akivoya na ngoo yake. Muthemba wungi wa uthaithi withiawa ngaliko ya mundu kwikala nthi na akivindya ivinda ya ndakika kana ona kuvika masaa. Muno, wu ni uthaithi wa mundu e weka, onethiwa ve andu angi vakuvi nake ikaluni. Ndini isu ya Aindi yi mavuku ala muthembi usomaa kwa kithyomo kya Kiisanzikiliti, ona andu ala angi methiwa mesi kithyomo kyu nomamasomaa. Mavuku asu mawetete undu ndini ya Kiindi yambiliilye, na andu kana mamundu ala meyawa mai nguma, na ni amwe masuaniawa kana matwikithiswe ngai syoo sya tene.

Ngandi miwaeleisye Syokau maundu asu maingi ma ndini ya Kiindi. Yila kwai sikuku ya Ndiwali, Ngandi niwaendiye na Syokau ikaluni yimwe vau Kambala, yitawa ya Siva ula utalawa munene kwi mivwanano ila ingi. Kwoou nikyo kyatumiye amutavya maundu asu maingi ma ndini yoo. Ona vala Syokau vamwe na Ngandi nimakothaa kuthi ikaluni yu kuthaithiya vo, Syokau oonaa vinya kwake kuthaitha mivwanano, nundu Akamba matyeesi kindu ta kyu. Akamba meesi o Mulungu na nowe mathaithaa kuma tene. Akamba matyi kindu kyumbe maatala ta muvwano wa Mulungu, nundu Mulungu ndonekaa, na niwe wumbite syindu syoonthe. Uu niwo Loisi Syokau waikiiye kuma kwa syithiyo sya uthaithi wa Akamba na uthaithi wa Akilisto. Akamba na Akilisto matyitikila kuthaitha kyumbe kana kindu kisoovetwe ni andu. Mesi kana Mulungu ndonekaa na e kila vandu. Syokau niwekalaa akyeelsya Ngandi maundu ma uthaithi na wiikiyo wa Akamba na Akilisto, kana wulumite vala ve Mulungu e weka.

Matanekala muno, ivinda ya Sikuku ya Kilisimasi niyavikiye. Yuyu nake Syokau niwooniye uthei wa kuthi na Ngandi ikanisani ni kana aamwon'ye undu namo Akilisto mathaithaa, na kila kitumaa mathaitha. Vau vakuvi na ikalu ya Aindi, navo vai ikanisa inene ya kathindalo, yitawa ya Namilembe. Kwoou Syokau niwamweeleisye kana Sikuku isu ililikanaa kusyawa kwa Yesu Kilisto. Amutavisye ve myaka vakuvi ngili ili kuma asyawa, na asyaiwe musyi wa Mbetheleemu, nthi ya Isilaeli. Amina kutwika mundu muima, niwambiliilye kwanganga akitavya andu uvoo wa usumbi wa Mulungu. Vamwe na kutavan'ya, niwavoasya ala awau, niwasalukasya ilalinda ikiina kwona nthi, na niwalungasya aimu na maveva mathuku, na kwa syama niwaithasya andu mena nzaa, ona akithayukya andu me akwu. Amutavisye Yesu Kilisto niwendete andu oonthe, na amatalaa ni syaana sya Mulungu, nake we mwene amwitaa Mulungu Ithe (Asa).

Syokau niwamanyiisye Ngandi kana andu aingi nimakwatianiye na Yesu, na maatiya ndeto syake. Indi amwe nimaetiye ithokoo na mamukwata mamutwaa kotini kwa ngavana Mulomi, nake amunengane ooawa kwa nziya ya kwambwa. Indi muthenya wa katatu Yesu niwasyukiye, na andu aingi mamwona e thayu yingi, na maseng'a, na aingi mamwiikiya. Akyuma kuu asyoke kula kwi Asa wake, niweiye anyanyae na avikikili make, maende nthi

yoontha maatavye andu uvoo wake, nawo niwo Uvoo Museyo. Kyu nikyo kyatumiye tuvikiwa ni Uvoo Museyo wa Yesu, na nikyo kitumaa andu malilikana isyawa yake muthenya wa Kilisimasi (Sikuku). Ona myaka yainiye kutalanilwaa nake kuma asyawa.

Kwoou Loisi Syokau na Ngandi nimaendiye ikanisani yu inene ya Namilembe. Waalyulo wa isyitwa yu ya Kiikanda ni: “Nyinya wa muuwo”. Yakitwe vandu kalimani kamwe ka tulima twingi twa Kambala. Yonekaa kuma kundu kwingi mundu e Kambala na mbee. Yambiliilye kwakwa ta ikanisa inini mwaka wa 1890, na yamba kwanangwa ni utisi mwaka wa 1910. Yaakiwe yingi na yathela 1919. Ni inene muno na yi wikalo wa mbee wa andu ngili itatu. Ivinda yu ya Sikuku kwai syathi nyingi vau kathinduloni, imwe sya kyooko, na ingi sya muthenya, na ingi sya mawiyoo, na ingi sya utuku. Niveethiawa mataa ma musumaa makanitwe. Akilisto meethiawa na mboka na maliu kila musyi kwoo.

Syokau niwamweelesya Ngandi maundu ma uthaithi vau kathinduloni ya Namilembe na makanisani ala angu. Amwonisye ilungu sya mithemba ila syai uthaithini ivinda ya Sikuku: vai mboya, na kwina, na kusoma Mbaivo, na kuthauka mathau ma kulilikana isyawa ya Yesu undu wasyaiwe vandu vavanengeewae indo liu, na kuthengeeya Mesa ni kana andu maye kilungu kya mukate na kunywa ikunda ya kiwu kya nzavivu, o undu Yesu watavisye avikili make mekae. Ona vala Syokau niwathengeeiyeye mesa, atavisye Ngandi ndatonya kumithengeeya nundu ndai Muklito na makanisa me miyao ivatanite mundu utaamba kuvaatiswa kumithengeeya.

Itinani, o maendeeye kwikalan’ya vamwe mathayuni moo, Syokau niwatavasya Ngandi maundu maingi ma Ukilisto, o kwianana na undu weesi. Nake Ngandi niwamutavasya maundu maingi ma syithiyo sya Aindi, na mwikalan’yo woo, na ndini yoo. indi Syokau nowekalaa akimweelesya syithiyo ingi sya Akamba, ila uteesi. Niwaseng’iye kwona andu matena mivwanano vau kathinduloni. Niwolanilwe ni undu andu mathaithaa Yesu Kilisto na Mulungu matekumona na metho ma mwii. Syokau niwaendeeiye kumumanyithya kana Mulungu niwe Mumbi wa syindu syoonthe, na niwe Akilisto mathaithaa, vamwe na Mwaana wake Yesu Kilisto, na kana me eli matyonekaa na metho ma mwii.

Syokau niwamwonisye na amweelesya ivuku ya Mbaivo, na mavinda kwa mavinda nimeethiwe makisoma ilungu imwe kwa Kiikamba. Amutavisye kana ivukuni yu nivo ve maundu maingi mawetete na makonan’ya Mulungu na Yesu. Niwamwonisye maundu ala Akilisto maikiyaa, na undu mathaithaa. Vau musyi kwoo, Ngandi na Syokau, nimeethiawa na ivinda ya kuthaitha, Ngandi aatiye kithiyo kyoo kya Kiindi, nake Syokau aatiye kithiyo kya Akilisto. Nimaendanasya uthaithini makaluni ma Kiindi yila kwi sikuku, indi maendaa makanisani ma Akilisto muthenya wa Kyumwa.

Yila Ngandi na Syokau maendaa kuthaithiya ikaluni na kathinduloni kana ikanisani, niveethiawa thina nundu wa kithyomo. Ikaluni vaneenawa Kiindi ki kyoka, na Syokau ndakisi. Kwoou Ngandi ai na vata wa kumwaalyulila Kiikamba undu kuuneenwa na kumweelesya undu kukwikwa. Navo kathinduloni muno muno vaneenawa ithyomo ili, Kiikanda na Kiisungu, ateo mavinda mavuthu niveethiawa syathi sya ithyomo ingi. Syokau na Ngandi matyeesi Kiikanda, kwoou Ngandi onavo nowe waalyulilaa Syokau kuma Kiisungu kuthi Kiikamba nundu mwambiliilyoni ndeesi Kiisungu. Wu wai wiya wi vinya kwikala makyaalyulanila ithyomo, indi Ngandi ooniye ni wiya wi ndaiya na wuutuma aseuvya umanyi wake wa Kiikamba. Ona niwathooiye Mbaivo ya Kiisungu, ni kana asomae amanye nesanga maundu ala maneenawa vo. Vau kathinduloni nomamanyiye andu amwe ma Ukanda ala mathaithiyaa vo, na meethiwa makeyeyanga ngewa namo, ona angu mamaalikaa kwoo musyi.

Ngaliko ya ithyomo, Loisi Syokau ooniye e useyo kwimanyisya Kiingelesa. Ngandi amwikiye ngoo ya kwenda amwiya, “Ukeka uu withiwa weevinguiya nziya mbaamu. Withiwa utonya kuneena na andu aingi kuu Ukanda, nundu kithyomo kyu nikisikiye muno kuu. Keli withiwa utonya kusoma mavuku ala maandikitwe na Kiingelesa, na asu ni maingi

mbee wa ala ma ithyomo sya kuu kana sya Kenya. Nye ngakutetheesya ukimanye nesa, na kwa mituki.”

“Wambika nesa mwa kundavya uu. Ona nonenda kwimanyisya Kiikanda (Kiilukanda) nundu nikyo kisikiye ni andu aingi vaa Ukanda. Indi mundu ndatonya kwimanyisya ithyomo syoonthe, no nginya anyuve ila utonyana nasyo, na ila syuumumanyan’ya na andu ala ukuvulana namo kaingi. Na kethiwa ninimanya Kiindi, uu withiwa onawo wi useyo.”

“Yii, withiwa wi useyo,” Ngandi atungithya. “Ona vala ti Aindi aingi mendete andu ala angi ma kuu Ukanda kana Kenya mamanye kithyomo kitu.”

Syokau niwaseng’iye kwiwa uu, na amukulya, “Niki? Nundu mundu utonya kusonoka eewa andu ma mbai ingi makineena kithyomo kyake?”

Asungiya, “Kitumi kinene nikwithiwa Aindi nimaemawa ni kuvulana na Aavilika ngalikoni ya kutwaana kana kulikalikana mavwanane ta ma mbai sya kuu. Aindi nimavatanaa ene, kwisa kutwaa Muavilika kana kutwawa niwe. Ala meeka uu, malungaswa na kuvathanwa na andu moo ma musyi na Aindi ala angi. Kyu nikyo kyatumiye nye naku tutwaana twivithite, na tukyuma Kenya twambe kuka kuu Ukanda. Nthi ino kutyi Aindi aingi ta ala me Kenya, na aingi ala ma mwiika nimavinguite ngoo syoo na kwenda kuvulana vate kivathukan’yo kya muthemba usu. Amwe niwite matwaana kwa kuvulana, mekaa kuma kuu na makithi nthi ingi ta Ameleka kana Ulaya, kula methiwa matesikiye ni Aindi angi.”

“Kwasya uu ni ta kwasya andu maku ma musyi na anyanyae maku kuya Kenya, no nginya maulungye weeke kuvulana namo, nundu niwandwaiye?” Syokau amukulilye uu ena kyevea kingi.

Ngandi niwavindiisye vanini na amwiya, “Yii, niona asyai makwa nimatonya kundungya, ona nisilasya nimandungilye, nundu mendete na mavangite nitwae mwiitu Muindi, kwianana na kithiyo kitu, nguthuni ya kasiti yaitu. Yila yuyu nasuaniya uu, niwaa ngithina muno ngooni. Kulungwa na kwikwa nza ni asyai ma mundu ti undu wa kwoswa laisi. Ti undu uvuthu. Kwikwa uu, kwianana na undu ngwisilya, ni undu wa woo muno, nundu ninimendete o tondu nisi mambendete. Indi, a vakwa, nye nikulilikan’ya kana ngwendete muno mwa Loisi. Ona ethiwa makandungya neeke kutwika woo, wendo witu, waku nakwa, ni mulumu kuvituka undu wutonya kuvalaanwa ni mundu, kana kuvalaanwa ni kithiyo ta kyu kya Aindi maitu. Mundu niwe munene mbee wa kithiyo; na wendo niwo wi vinya mbee wa kithiyo. Kwoou, nye nanyuviye nuungame mwangali wa wendo, onethiwa kwika uu ni ta kutumbatumba kithiyo kya mbai yaitu kusyawani. Kithiyo kiseuvaswa ni mundu, ti kithiyo kiseuvasya mundu. Mundu e vata mbee wa syithiyo, na syithiyo ityi vata mbee wa mundu. Mwa mwendwa wakwa Loisi, kwakwa wi vata muno mbee kuvituka syithiyo syoonthe sya Aindi, na sya Akamba, na sya Asungu, na sya Ameleka.”

Syokau ekalite ethukiisye kwa wuuu na kutungianiya kiliko kyake vamwe, na amwiya, “Yii Ngandi, mwa niwambon’ya ulitu wula wikalite wi ngooni yaku. Kumivinguwa i ngoo na kuneena ta uu, ni nziya nene ya kukuaniya twi vamwe, ni kana kila kilitu ki ulikuni wa ngoo kyoolangwe. Ngalikoni yakwa vatyi kithiyo kya muthemba usu kwa Akamba. Andu matwaanaa matekukulya mbai ya mundu onethiwa ni Mumeleka, kana ni Muusungu, kana ni Muyuti, kana ni Mwikuyu. Ninisi kana asyai makwa matitonya kusuaniya kindu kya muthemba usu, o tondu Akamba maasya kana, ‘Mwiitu mumbe nesa esilaa thome wa nya!’ Uu ni kwasya, kana mwiitu ndavatwa kutwawa ni undu asyai make matilyi, onethiwa aumite ukyani wingivite ata, onethiwa aumite musyi wutilyi ata, onethiwa nake ula ukumutwaa aumite va, na onethiwa atilyi ata, onethiwa ni munyite ni ukya aasunzumala. Asyai maekanaa na mwiitu usu ona aseuvite ata, atwawe musyi usu wa muume, na makimwaathima one useyo vo. Indi onethiwa kwi mbitila sya asyai matonya kusyiya utwaani wa syaana syoo, ti aingi. Nye ninisi ki, kana asyai na andu makwa ma musyi, matyithiwa na kivathukan’yo nongi, ona natwawa ni mundu wumite va, kana wumite musyi wutilyi ata. Kwoou mwa, mwendwa wakwa Ngandi, ndukethiwe na kithikii ngalikoni yakwa na asyai makwa. Makakuthokya na

kukwikalya wi mwaana woo, nundu utwaite mwaana woo Loisi Syokau, na tukamasyaiya esukuuwe moo mewe utanu.”

Ngandi onake aketeeye ndeto isu na kiliko, na amwiya, “Mwa, tutyisi undu asyai maitu makesa kwikana naitu. Oyu twi kwaasa kuma vala mai. Nitumendete, na niikwatya onamo nimatwendete...” Amba kuvindangya, na asya, “Yii, kila umwe waitu asyai make nimamwendete. Vala ndesi ni ethiwa ta asyai makwa makatwenda tukwatianiye, tweendele nziyani imwe tukwatene, kana makeethiawa makitwenda kila umwe e weka, makitwenda kwa kivathukan’yo. Vau tutyisi na tutitonya kumanya, tukavamanya twoonana namo yingi.”

Ndeto isu nisyausuitwe ni woo na kyuuyu.

Syokau ongela tuteto tuvuthu, “Nye ndyina nzika, asyai na andu ma musyi wakwa, nimatwendete na makaendeeya kutwenda. Indi, nikukulya wiona tukesa kwona asyai maitu ta indii? Ithyeli twina meya ma kwonana namo. Indi oyu me vaasa muno kwa matambya na kwa matuku. Kana kuneena nesa, nikwasya ithyi oyu twi kwaasa kuma Kitui kula matwiye; na ve mithenya mingi ityeele tukikaaisa kuthengeaniya namo. Nithyi tweeyumisye kula mai, na ti mo ene matulungilye. Nina wikwatyo kana tutileya kwisa kwonana namo yingi. O na mavinda amwe niniotaa ninamo na naamuka ngiyithiya kundu kwaasa kula twookiye. Indi nitanaa kuukiita na kwiwa ukomete utee wakwa. Nimanyaa kana onethiwa Ukamba wula wi asyai maitu wi vaasa, mwendwa ula watumiye nimatiya nde vaasa, nundu niwa akiveva kana aking’ulya king’oo. Nitanaa muno kumanya ni waku, naku wi wakwa.”

Ngandi na Syokau meekiye o kumumunyana makilitye na matesi undu matesi.

Mooniye na matalithasya matikauma kuu Ukanda uni kana auke. Nimakavekalanga. Kwoou matwiye meke maundu eli o mwambiliilyoni wa kwikala Ukanda. Undu wa mbee, mooniye nimavinguwe nduka vau Kambala, na kukuna viasala kwa kithing’iisyo. Undu wa keli, matwiye Loisi Syokau aendae kusoma Kiingelesa kwa British Council nundu nisomethasya andu aima Kiingelesa yaani Kiisungu.

Ngandi niwakulilye mwendwethe Etasi amatetheesye kumantha nduka vala matonya kwambiliilya wiya wa viasala. Etasi na muka Amotini mameiye nimekumakovethya mbesa, na kilungu kila kingi nimatonya kukova vengini. Etasi ai na munyanyae wai muungamii wa vengi ya Sitandati vau Kambala. Kwoou niwaneeniye na munyanyae usu, nake eetikiisya kumakovethya kilungu kya mbesa na Etasi atwika niwe ukumukusiithya. Kwoou, mongelan’ya mbesa isu kuma kwa Etasi na kuma kwa vengi, nisyeaniye kuthoowa nduka na kumyususya miiyo. Ngandi ai muthangaau wiyani wa viasala sya ndukani, nundu atethetye wiya wu vamwe na ithe kuya Kitui, kwa ivinda yaasa, o kumiliilya e kimwana.

Nimausuisye nduka na miiyo ya kila muthemba, ta miiyo ya syuma, na miiyo ya kwaka na kusuviya nyumba, indi kila kyai kingi muno ni mavuku. Asu mai mavuku ala matumiawa masukuluni, mavuku ma kusoma na ma kwaandika, vamwe na syandiki sya mithemba. Ngandi na Syokau mathukumaa ndukani isu yoo mena kithing’iisyo kinene na uthangaau mwingi. Mbeeni Etasi niwamanengiye muthukumi umwe kuma ndukani yoo, mundu wetawa Ndauti Mukasa. Ai mundu wisi nesa maundu ma nduka, na undu muthoosya uneenaa nesa na athooi ma syindu. Mukasa niweesi Kiilukanda (nundu ai Muvukanda), na Kiswaili, na Kiingelesa.

Kila muthenya Ndauti Mukasa avika wiyani, ambaa kukethya Ngandi na Syokau. Ona vala niwesi Kiingelesa, amakethasya na Kiilukanda nundu nikyo woonaa ki ngethi nzeyo ya andu methukianisye na matekalaatite. Oonaa ngethi isu yi “muyo” mbee wa kumeya kwa Kiingelesa, “Good morning Sir and Madam!” Kwoou undu wa mbee ula weekiye ni kumamanyisya ngethi isu ya Kiikanda:

Mbee: “Wasuze otya nno Nyabo (kukethya mundumuka, Loisi) / Sebbo (kukethya munduume, Ngandi): Weeye ata?

Usungiyoy: “Bulungi. Neeye nesa.

Kwosa ngethi: “Mugy’ebale! Wikiye nesa!”

Kutungithya: “Kaale. Nuseyo.”

Kukulya uvoo wa andu: “Balibatya a beeka? Andu ala angi musyi matilyi ata?”

Usungiyoy: ”Balungi. Ni aima.”

Ethiwa ve syaana: “Ate Abaana? Nasyo syaana itilyi ata?”

Usungiyoy: “Balungi. Ni nima.”

“Wibale nnyo Ssebo / Nyabo. Ni muveya muno vwana / vivi.”

Nimaandikiye muthukumi ungi wa kivetii wa wiya wa nyumba, ethiawe akimauwiya na kutheya musyi. Mamukwatiye kwa mituki nundu vai Muindi umwe wesene na Etasi na Amotini, na wai na muuwi wauwaa maliu ma Kiindi na ma Kiikanda. Muindi usu eethiwe anambiliilya viasala ya kutwaa miiyo na meli na kuvokeya miiyo ila ikuka. Yu, yila Ngandi na Syokau mavikaa Kambala, nake eethiwe e vakuvi kuma kwo aende Mwambasa, nundu vau nivo meli na ngalawa syukaa na syumaa. Kilindini ni kisesee kinene na kisesyo kya ngalawa. Ndai athi na muthukumi usu wake, nundu we mwene ai na mmume na musyi wake Kambala, na ndendaa kuwutiya. Kwoou Ngandi na Syokau mai na vaati kukwata muui usu, na kumwaandika ethiawe akimauwiya na kusuviya nyumba yoo. Eetawa Sala Namasi (waalyulo wa Namasi ni kiwu, manzi). Kyooko onake ambaa kumakethya na Kiilukanda.

Mavinda amwe Namasi niwauwaa maliu ma Kiindi, ta muselee wuuwitwe mithemba mingi, na kyavati, na mikate ya mithemba, na ndali (liu wa ndakithi na ndeng’u), na sambusa (sya nyama kana mavoka), na maliu angi. Mavinda angi amauwiyaa maliu ma Kiikanda, muno muno *matooke* (maiyyu methi me mauwe), na *lumonde* (makwasi), ala me meli maisaniswaa na *ebinyebwa ensanyuse* (mboka ya nzuu kalanga) na *ebyenyanja* (nyama sya makuyuu) kuma yiiyani yu inene ya Vikitoliya. Ngandi na Syokau mendeese muno ni maliu asu eli, muvaka weethiya Sala Namasi emauwiya umwe wamo katatu kana kana kwa kyumwa. Yila Syokau wamanyangiye Kiingelesa nesa, Amotini niwainiye kumumanyisya kuuwa maliu amwe ma Kiindi. Onake Namasi nowamwonasya kuuwa maliu ma Kiikanda. Na o maendeeye na kwikalanga, Syokau niwonisye Namasi kuuwa maliu ma Kiikamba, ta isyo, na malenge, na ngima, ni kana we na muume matikese kulwa ni liu wa Ukambani!

Syokau na Ngandi matindaa vau ndukani kwoou ta muthenya muima, ateo yila Syokau waendaa kusoma Kiingelesa. Moonaa viasala ya Kambala yii kwata mweendo wukilitye kitoo mbee wa undu matiiye viasala itilyi Kitui. Ndauti Mukasa ula maandikite ndukani, ai muthangaau na muthukumi wa kuikiiwa. Mesiye kumanya kana we na Sala Namasi, mai ma nguthu imwe ya Akilisto yitawa Avalokoli. Andu asu maumasya ukusi kuweta kana nimatangiwe ni Mwiyai Yesu Kilisto, na amathambya mothuku moo. Kwoou, nundu wa mwiikiiyo woo, mayikalasya thayu mutheu na kwiveta kwika maundu mathuku ta kukengana, na kumenana, na kuneena uthuku yuulu wa andu angi, na kung’enda, na kung’eya. Matataa methiawe andu ma kuikiiwa, na andu mekwendana ene kwa ene na kwenda andu aangi, na andu ma muuwo, na andu ma kwikaa ula ulungalu, na andu alau, na andu mekutetheesya ala mena mathina kana mavata. Avalokoli moombanaa kaingi ni kana maine mbathi sya kumutaiya Mwiyai Yesu Kilisto, na kumbulanila mawathe (kana nai) ala methiwa mavititye, na kuisaniya mwaamba na utanu. Moombana nimavoyaa, na kusoma misoa imwe kuma Mbaivoni, na makyeelean’ya undu misoa isu ikumatavya ngooni syoo. Moonekaa me atanu, nundu wa mwiikiiyo woo.

Kwoou Ngandi na Syokau mai vaati muno kwaandika andu eli ma muthemba usu, kuma nguthuni ya Avalokoli. Nimamaikiiyaa na kumatiyaa ndukani na nyumba, makimanya kana vatyi kindu meng’eya kana kutumiya matambite kwitya. Ona Ngandi niwatiniwe ngooni kati, ni ukusi na uthukumi wa Avalokoli asu maandikite, ala meeseuvasya mathayu moo kwoondu wa kumwaatiiya Mwiyai Yesu Kilisto. Oonaa ta mamukuute Mwiyai woo ngooni syoo, kila ivinda.

Muthenya umwe Ngandi niwakulilye Etasi akuniye asyai make simu amatavye kana yuyu we na Syokau mena viasala nzeyo vau Kambala. Indi asyai make matyaaonan’ya ta mekwendeeswa ni kwiwa uvoo wake, ona maisye matikwenda kuneena na Ngandi simuni. Kwoou ooniye nitamamwikisye nza, nundu wa kutwaa Loisi Syokau. Na vatyi undu

maamutavya wa Mutunga, ona vala Etasi ndaamakulya kana no uthukumite vau ndukani kwoo. Indi Syokau ndoolitwe vyu ni Mutunga, onake nokwithiwa atoolitwe vyu niwe. Ve nduu imwe itavutikaa vyu kuma kyongoni kya mundu, na isu yoo ni tawo yatilyi.

Syokau asomiye Kiingelesa na wendi na uthangaau mwingi. Vakivita myei itatu niweethiwe anambiliilya kuneena tumaundu tumwe. Yila wasomaa Mulango ai umwe wa ala mai kiliko muno, na ethiwa aendeeiye akamina vulaimali na akathi sekondali. Indi asyai make matyendaa mwiitu woo asome muno, nundu maasya matyisi kula ukaviya kisomo kyu kingi. Mendaa eke o kutwawa eana. Yuyu kwenda kwoo nikweaniiswe; ateo kwenda kwake Syokau mwene kusoma avituke elemendali sukulu, kutyeeaniiswa. Oonaa kana matileya kwiwa muyo nundu wake kutwawa, onethiwa atwaiwe ni Ngandi kana Mutunga kana mundu ungi. Kila mendaa muno, ni mwiitu woo atwawe na akikwata syaana, ena muume wake. Ota uu nimendaa makesa kunengwa waasya ni asyai ma usu ukamutwaa, o tondu kweekawa ni Akamba kuma tene. Nundu asyai matanengetwe waasya, mathekeewaa ni andu makiwa matyi vata na mwiitu woo, nundu mekite kumwikya mana kithekani, ta kindu kite vata, o yila mamweeiye na mamusomethya.

Vakivituka myei itatu Syokau niwaitaviye, o undu asyai make meekwatasya ukeka na akithiwa na syaana. Ngandi na Syokau mataniye muno, kwona kana itina wa myei ingi thanthatu, makeethiwa makwatite kaana na matwikite asyai. Kaingi nimakwatangaa ivu ya Syokau. Yila kaana kambiliilye kwikya maau o ke ivuni, mataniye na maina kutiniisya syaa vala mekwona vakinyaunya. Mwei wa kusyaa utanavika, nimamanthiye masyitwa ma kaana. Mavangiye makanenge masyitwa eli: yimwe ya Kiindi na yingi ya Kiikamba.

Yila Syokau wainiye kuumwa, Ngandi amutwaiye sivitali yitawa Mulako, nayo niyo yai nene kuvituka masivitali oonthe ma Avilika. Vau nivo wasyaiye, asyaa kaana ka kelitu. Utanu wula asyai asu meewiye ona wiiweteka. Wai undu unene wa kuseng'ya kwona kaana kau ke kaima vyu, kuma nzwii nziu mutwe, na kwisila tusyinzakuva tuniini, na kwisila tumetho, na kanyulu, na kakanywa, na tulomo, na tumatu, na kakingo, na tuloko, na twala, na tungwala tuniini tukwenda kwelwa, na kavu, na tululu tute vinya wa kuungama indi nitutheelanaa kaana kakiiya, na tunyaalili na twala twa maau. Kaana kau kai mundu muima vyu, kyumbe kya kuseng'ya na kya kwendeesya.

Mausuitwe ni utanu, Syokau na Ngandi nimaendiye kathindolo ya Namilembe, kutungiya Mulungu muveya, nundu wa muthinziyo wu wamanengiye, wa kaana. Kai kyumbe kyake wakyumbiye ivuni ya nyinya, katwika mundu o yila katai vo mbeeni. Syokau akyongya kaana ndanoaa ni kukeloela. Ona Ngandi ambaa kukeloela atanathi ndukani kyooko. Ona yingi niwatolokaa akamba kutiya Mukasa ndukani aasyoka nyumba kwiloela kaana koo. Na utuku yila kamaamukya kakyenda kwonga, onake niwe umwe wakavyaiyaa maumoo na mai, Syokau atanakongya. Asyai asu meethiwe makitethanisa kweeya kaana kau, na kukeloela utuku na muthenya, undu kaendeeye na kwiana. Yila kambiliilye kumathekyaa, meewiye ta maulukite kuma muthangani maatina mathweo, nundu wa utanu. Mai na kamela, kikuni kya visa, na kwoou mekalaa makikakuna visa.

Syokau na Ngandi manengiye kaana koo masyitwa eli. Yu ya Kiikamba maketiye Mutanu, nundu nikaetiye utanu mwingi mathayuni moo. Ya Kiindi yavwanene ki na yu ya Kiikamba, nundu maketiye Aanandini, nayo waalyulo ni "Mundu wusuitwe ni utanu, mundu Mutanu."

Muthenya umwe Ngandi na Syokau na Mutanu kaana koo ke kakalini ka syaana, nimaumaalukile kutembeya syua yitanathua. Kaana keethiitwe kaina kutambuka, indi yimwe makekiyaa kakalini ka syaana na makikasukuma mbola mbola, nundu nika o matembeete na nziya sya tauni, makililye mavitukite vandu meewa andu eli makineena Kiikamba. Masisya nesanga mooniye ni andu mathooasya mavisa ma miti, ala masuvaswa ni Akamba. Kwoou nimaendiye vu mai, na mambiliilya kuisiyya mavisa ma nyamu ta minyambu, na ndwiya, na ngo, na nguli. na nguu, na nzou. Nimendeeswe ni visa ya nzou, na kwoou maina kuthooana

makineena Kiingeleza. Muthoosya umwe ameiye, “Thoowa wa nzou isu ni silingi maana nyaanya na miongo itaano.”

Ngandi amwiya, “Nituumunenga maana atatu na miongo itaano.”

Nake muthoosya asya, “Ekai, isu tutisyitikila. Nituuumumisya miongo itaano. Kwoou etei maana nyaanya me moka.”

Ngandi asungiya, “Olangai thoowa. Twimunenga maana ana ki, twiivituka vau.”

Muthoosya umwe eeya ula ungi kwa Kiikamba, “Twitikiisye maana ana, maweta isu.”

Nake usu ungi amwoosya asya, “Ekai, tumetye maana thanthatu, nundu u munduume ni Muindi na Aindi me mbesa muno, nundu utekwona undu nduka syoo syithiawa syusuite miyo. Kethiwa ni Muusungu tumwitya ngili na maana eli, tondu asu meyawa me mbesa mbingi kuvituka andu ala ang.”

Athoosya mameya, “Umyai maana thanthatu. Twiitheeyanga mbee wa vau.”

Ngandi amasungiya, “Ithyi twiumya maana ana na miongo itaano ki. Ethiwa mutyitikila isu, nitweekanei.”

Athoosya maina kuleya. Indi emo ene meeyana, “Nitwosei maana asu ana na miongo itaano ethiwa nimekumya isu. Tene kivetu tyo Muavilika taitu, ona niona kyelekele kwikala ta Muukamba, taitu!”

Yu niwo Syokau wameiye na Kiikamba, “Mwileya niki? Nituumunenga isu maana ana na miongo itaano.” Athoosya mamba kutelema meewa makineenwa na Kiikamba me Kambala na ti Ilovi. Kwoou oonthe mamba kweekana na kuthooana, maina kukethan’ya na Kiikamba, na kumanyana kula maumite. Umwe amba kwasya, “We ndweewa ngikwiya kivetu kitilyi ta Muukamba!” Athoosya ma mavisa maisye maumite vandu vetawa Nzambani, vakuvi na Mulango ndisitwikiti ya Kitui. Namu Ngandi na Syokau mamatavya vala maumite, matekumaweteya kana maumiye musyi mevithite, na asyai moo matesi, nundu wa kwendana na kutwaana. Athoosya mameiye asu nimo andu ma mbee kumona matwaanite Muindi na Muukamba, na wu ni useyo muno kwianana na woni woo. Syokau na Ngandi meewiye utanu nundu wa ndeto isu, na mamon’ya kaana koo kala meethiitwe manasyaiye. Andu aingi makothaa kumasyaiisya mamona maendanitye, me muume na muka, na kaana koo. Vau Kambala vatyai vanooneka Muindi utwaanite na Muavilika, ateo nokwawetangawa umwe kana eli me misyi ingi.

Makitaanisya na asuvya ma mavisa nimathooiye visa wa nzou o kwa silingi maana asu ana na miongo itaano. Ngandi ameiye, “Tukooka yingi kuthoowa visa.” Umwe woo ula wetawa Kiluma ameya, “Nye ningathi musyi auke, ngasisye andu nundu nineewiye kaana kamwe kakwa kala kaendaa sukulu ni kawau. Niko kanandetee valuwa kandavya ni kawau.”

Yila Syokau weewiye uu, niwamukulilye kana nutonya kumutuma kula kwi andu make vau lokeseni ya Mulango. Kiluma aisye amutume, akathi kumamantha amanenge utumani. Kwoou Syokau niwamwathiiye nesa vala asyai make matuite. Amutumiye aameye yuyu we na muume matwiye Ukanda na mena viasala nzeyo ya nduka, na kana nimasyaite kaana ka kelitu. Niwamunengiye visa makunaniswe vamwe na kaana koo, atwaiye asyai make. Mangangaa o makuite visa imwe sya kaana. Vamwe na uu, niwatumaniye ngethi kwa andu oonthe ma musyi. Eeiye Kiluma na Iloloi makasyoka moke kusisya kana Kiluma niwaalukile Kambala, na kana niwonaniye na asyai make. Matyaatumana kula kwi asyai ma Ngandi, nundu Etasi niwamakuniye simu amatavya kana Ngandi na Syokau nimasyaiye kelitu na amatavya undu ketawa. Kuvika onavu Ngandi ndaatumuwa namo simuni nundu niwakiyaa undu methiwa o mamuthatiye na makaendeeya kuleana nake nundu wa kutwaa Syokau. Ooniye e useyo makekalae Ukanda, ni kana mithato ya asyai make yambe kuusya na kwoolekanga, kana vatonyeka ithele.

O mekalanga Ngandi na Syokau nimaendiye kusisya kana Kiluma niwaumiye musyi asyoka Kambala. Nimataniye kumwithiya kiosikini kyoo kya kuthoosya mavisa. Makethanisye na utanu otandu meesene ivinda yaasa.

Kiluma ameiye, “Mbee osai ngethi sya asyai ma Syokau na andu ala angi ma musyi kwenyu. Naendiye o ngikulya nziya navika kwenyu, na nanengane utumani wenyu. Asyai meewiye muyo muno, ona mwenyu aina kwitikya methoi akyasya, ‘Embwa mwaana usu wakwa e thayu, na nunasyaiye ningutana vyu, vyu, vyu. Yu ngesa kumona indii, mbaitu?’ Akineena uu niwakwete visa ila namatwaiye, amisyaiisye ta usyaiisye Syokau na andu make. Namukiakiisye namwiya kaana kesukuuwe natiye kakiana nesa, na kanambiliilya kutambuka. Ninamawetee kana nooniye ta wina ivu usyaiiye Mutanu. Vamwe na uu, namaatavisye we na mwiimiu mwina nduka mwathooiye na yina vaita muno, na kana ona nimwathooiye mutokaa. Mukuuu Mutisya o nake aisye we ndaleya kwisa kuka kumantha muinae amwone na metho make, aikiiye ki kana eo thayu na nukusyaa.”

Kiluma niwamatavisye maundu ma musyi kwaa Syokau na Ngandi, na amatavangya undu Kambala kutilyi. Ameiye ni musyi (tauni) munene, ona vala ti munene ta Ilovi. Ameiye andu ma vau Ukanda ni andu ma muuwo, ateo manathatwa ni anene moo nimatonya kulalamika na makokilya ituu. Muno niwamatavisye uvoo wa Kavaka, ula musumbi wa mbaa Avakanda na undu andu make mamwendete, vamwe na muka Navakeleka. Avakanda matalaa na kuweta masyitwa ma asumbi moo, kuma wa mbee kuvika yu asumbi miongo itatu na thanthatu. Makitaanisya nimatumanie ngethi kula kwi Syokau na Ngandi na kaana koo. Kiluma niwathiiye Mutisya undu utonya kumona, na vala nduka ya Ngandi na Syokau yii, embwa nukesa kuthi Kambala, o undu waneeniye. Mutisya amwiiye, “Nye ndyuuneena uu na ngui. Mukakilya o mutilyi Kambala mwise kwona o nakena. Thi waatavye Syokau na andu make ndeto isu, ni kana mambiliilye kumbeteela.”

Kiluma atiiye kaana kake kakiwa nesa na kanasyoka sukulu. Asyoketheye niwathooiye mavisa maingi kuya Wamunyu, akuwa asyoka namo Kambala. Vau nivo malatasya mavisa moo ma miti, ta kila mwei.

Mbee Mutisya niwatavisye muka na asyai make kana nukwenda kuthi Ukanda akamanthe muinae Syokau. Kwoou nimasuaniiye vamwe uvoo wu, na mamwoosya moonna ni useyo aende akamumanthe, nundu matanamba kukwata utumani ula maetewe ni Kiluma, oonekaa ta wooiye. Kiluma niwe wai mundu wa mbee kumatavya niwonete Syokau na muume na kaana koo, na kumanenga visa meyonee nesa. Ndeto ila meewite tene no ila syesile vala ve Mutunga atavitwe ni Vateli ula wamwaandikite, na ityai ndeto ntheu nesa; nake Vateli nde undu wungi waasyoka kutavya Mutunga, undu withiwa nake atavisye andu ma Syokau.

Mutisya niwambiliilye kwiymbanisya kyalo kya Ukanda. Niwathooisye mbui ndila wai nayo, ni kana akwate mbesa sya kyalo na sya kutumiya avika Kambala. Niwamanthiye uki wa nzuki, na mutu wa mwee, na kituva kya mauta ma ng’ombe, na muthokoi, na nzuu ngumu, nundu syindu isu niwesi kana Syokau niwasyendete na nokwithiwa atasyonaa nesa kula yuyu utwiye.

Itina wa myei ili kana itatu, muthenya umwe Kiluma na Iloloi makililye makyenda kuinga kiosiki yoo, kwelekele kutuka, moonna makenewa ni Mutisya. Kiluma ataniye muno kumwona yingi, na kumumanyan’ya na Iloloi. Mamwitiye aende kwoo aakome vo, na uni wuungi makimutwaa vala ve Ngandi na Syokau, nundu Kiluma niwamatavitye Mutisya akooka kumakethya. Wiyoo wu nimaieye ngewa muno, o makyuuwa na kuya liu, nundu nomo mayuuwiyaa liu. Mutisya niwamatavisye undu watiiye Kitui kuilyi, kwai ivinda ya syua na kwai kumu. Ona Mutisya atanauma musyi niwaendiye kusisya andu ma Kiluma, ni kana etavya Kiluma undu matilyi. Eethiye kaana kala kai kawau katyaasyokewa ni kuwaa, ithe auma ku.

Mutisya niwatavisye Kiluma na Iloloi undu kyalo kyake kyatilyi. Ameiye, “Nye nalikile mbasi vau Kitui, yandete muvaka Ilovi. Niasya ni mbasi ya Vateli, indi ndyaakulya mwene. Navika Ilovi ninoolanilwe ni vala ngali ya mwaki ilikilawa, indi ninakulilye andu amwe ala twesanitye twi mbasini. Umwe ambiiye onake niwaendete kiseseni, nundu endaa kuthi Nakulu, na ngali ya kuthi Kambala noyo yai isu yisilaa Nakulu. Kwoou nitwaendanisye na andetheesya nathoowa tikiti ya kulika ngali. Twaendiye o tweeete ngewa twesa kuvika

Nakulu, indi weethiya nikutukiye. Aumiye vau nakwa naendeeya na kyalo. Vai andu aingi ikumbini vala natilyi, amwe nimaungamite na angi tukekala nthi. Too niwangwatiye na naina kwombosya muvaka nakoma. Vatyi mundu naaneena nake, nundu ala nai namo maneenaa ithyomo ndesi.

“Uni wuungi yaani umunthi kyooko naamukiye nayithiila Ukanda. Ngali yookaa ikyuungamanga iseseni, na kila vandu nivookaa andu kuthoosya maliu ta itumbuwa, na maiyu, na masungwa, na mathae, na matoomoko. Kwakyesanga noonie nuseyo nithoowe kasamu nitwe ita. Kwoou neetisye muthoosya umwe anenge mathae eli na maiyu mwondo umwe. Indi yila nalikilye kwoko ngusuni nose mbesa, neethiye vate kindu. Mbese syakwa nisyang’etwe vyu, natiwa na muthele wa silingi ikumi tu, ila neekiite ngusuni ya nthini. Nasitukiye muno, ona andu mai vau ikumbini maina kungulya na Kiiswaili, ‘Una habari ghani? Mbona waonekana unazungumuzika na uko karibu kuliya?’ Neekiye o kumeya, ‘Pesa zangu zimekwenda wakati nilipokuwa nimelala.’ Amwe meeka o kumbiya, ‘Lazima mtu atunze pesa zake kabisa, kwa sababu hata gharini kuna wevi.’ Ndeto isu ityaangiakisya, indi vatyi mundu nai nasya usu niwe wang’eeye, ona vala nokwithiwa e umwe wa asu maneenaa nakwa,

“Nye nakwatiwe ni kyeve kinene nang’eewa mbese muthemba usu. Nakulasya yuyu ngaleya kwonana na Kiluma na muinawa, nika ata? Nithi kukoma kwau na ndyina mbese sya kwiiviya ukomo? Kwa vaati nzeyo, nathooete tikiti wa kuka Kambala na kusyoka Ilovi. Yu niya kyau kyaloni kii kyatiala, nundu maliu ala neete Syokau ti mauwe. No ngana niye kaluki, ngwate vinya, ona vala niwe ngweeteyae, ndikese kukwa ni nzaa. Naleya kumona, ngeeka o kulika ngali nisyoke Ilovi na Kitui.”

Kiluma na Iloloi mamwiye, “Wi vaati utanang’eewa tikiti na tuvesa tula tungi wiiyite vandu vangi. Indi eka kwithiwa na kithikii, nundu yu nuvikiye na watwithiya, na uni ukoonana na muinawu na andu make. Ithyoontho tukautethya undu vatonyeka, ukaisaa wiiivuna, na ukakomaa wiing’ulya king’oo, utekung’eewa kila winakyo. Wi mweeni waitu na wi mweeni wa Syokau na andu make. Ndwamba kuthiniya kuu, ithyi twivo.” Mutisya eewiye akiakiswa muno, na ngoo yamuvooveya. Aie liu mwingi wiyoo wu, nundu atindite muthenya muima ataite. Alilikanile undu muka Ilaa wamuuwiyaa na syaana syoo makiya makivuna vyu. Nowakuite kituva kingi kya uki wa nzuki, aete Kiluma na Iloloi. Namu meewiye muyo kuya uki wa Kitui, nundu wi nguma, wiyawa ni museyo muno kuu Kenya. Kila mundu aasya vatyi nzika kana uki wa Kitui ni museyo vyu, embwa ala mawuthoosya matyithiawa mawikiite kiwu kana sukali.

Wai undu wa utanu muno, Syokau na Ngandi kwonana na Mutisya. Ona eethiye Syokau niwasyaiye kaana kangi, ka kavisi. Makethanisye ngoo isanzamukite ni utanu, ona kuvika Syokau aina kuiya ni utanu. Akulilye Mutisya maundu maingi ma musyi, uvoa wa asyai, na andu ala angi, na uvoa wa undu Mulango kweendeeye. Mutisya niwamatavisye maundu meethiitwe mekikite, kuma Loisi Syokau auma kwo. Yuyu nivavitite myaka mingi, indi mundu e vaasa myaka yonekaa ithelete mituki.

Maundu amwe ala meekikite kuma Syokau auma musyi na atwawa ni Ngandi, nimo aa. Mutisya aisye, “Yuyu nitavookiye kiuutani anduni, nundu nimambiliile kwaalyuka miendeleni yoo na malilikanoni moo.

“Undu ula munene kwa nthi yaitu Kenya, ni kana nitwakwatiye kwisumbikiya twaeka kusumbikiwa ni Angelesa. Itambya yu yai ya vata muno, na andu mataniye na meethiwa na mboka sya kutaniya uthasyo witu, undu yu mainiye kuwita uhuru. Nomwisi kana mbee wa vau kwai kau muvyu, andu maitu makitya uhuru, namo makoloni makileya kumalekya. Ona meekiye andu aingi yela ivindani yu ya kau, na kwoowaanwa muno ngaliko syeli, ene nthi makyuwaa akoloni na akoloni makyuwaa ene nthi. Indi yu, muuwo niwookiye na andu mathangaaite muno mayuungamiye na matethye mawiya moo matekumiswa miyao ni Angelesa.

“Vau Mulango na kuthyululuka, ve undu umwe wa kuseng’ya, wa kana andu methiitwe makitikila makitwika Akilisto kwa wingi. Yuyu asyai maitu nimeetikilile, ona mavaatiswa na meeyoseya masyitwa meu kuma Mbiviliani. Ithe waitu eetiwe Eliya Kyalo, na inya waitu eetwa Vilisila Vaita. Ona andu ma munyanyawa Mutunga nimo amwe meetikilile na mavaatiswa. Iveti sya ithe syi itatu syeetiwe Luthi Kambuwa, Ndolokasi Kanini, na Leveka Syovata. Indi no vookilile muvinyano, yila Musili ithe wa Mutunga wendaa onake avaatiswe. Amiseni nimaleyaa akivaatiswa, makyasya no nginya ambe kulungya iveti ili na syaana syasyo atiwe na kimwe. Indi nake ameiye ndamba kwitikila kumalungya nongi, eenda kuvaaatiswa vamwe namo na syaana syoo, na ethiwa matikwenda kumuvaatisya nimathi o kula makathi, akamantha ikanisa yingi yimuvaatisye. Ona atumiya aingi ma ikanisa vau Mulango maungamiye nake, makyasya ndakalasisimwe kulungya andu make. Nimawetiye musowa wula Yesu watavisye amanyiswa make akitaanisya namo: “Endai, mwaatikithye mbai syoonthe amanyiswa, mukimavaatisya isyitwani ya Asa, na ya Mwaana, na ya Veva Mutheu.” Musili aisye Yesu ndaaiya andu mambe kulungya aka moo, makisa kuvaatiswa. Ona niwawetiye kana Ndeviti aina aka mbee wa umwe, na mwanaake Solomoni eyawa aina aka maana mwoonza. Mulungu ndaaleya andu asu nundu wa kutwaa aka aingi. Mulungu ula wesikiye kuma tene ni Akamba, ndavathukanasya andu, oombiye andu oonthe, onethiwa aume matwaiye mundu muka umwe kana aka aingi. Musili akulilye ikanisa yaakiwe ni Akamba mbene vau Yumbisye, yamuvaatisya, na novo weendaa kuvoyea, mavinda amwe akyeendan’ya na iveti syake, na mavinda angi ikithi syoka kuvoyea Mulango.

Ve undu ungi wa vata muno, Vilivu Mutisya wamatavisye: “Yuyu munyanyawa Tito Mutunga niwatwaaniye, ona nimasyaiye twaana twili, ka kavisi na ka kelitu. Yila kwamanyikiye kana we na Ngandi nimwatolokile mwatwaana na mwaenda Ukanda, Mutunga asitukiye muno. Kitumi nundu ithyoonthe twoonaa ta eiwe mukatwaana, nikwithiwa oonekaa ta ukwendete naku twoonaa nokwithiwa wiimwenda o muno. Indi uu utyaaikika. Ai vaati, nundu mwisyo wa mwaka o usu mwatwaaniye, Sakayo Mumo na muka Eleni Kamene, nimeekiye mboka nene ya kutaniya mwiiu woo Susana Mutune, ula weethiwe anamina kimanyisyo kyake kya walimu. Nimeetiye andu aingi mbokani isu, na Mutunga nowe umwe meetite nundu nimatumite nduu auma India, na nimakothaa kwonana na kweeya ngewa. Vau mbokani isu niwo Mutunga wamanyaniye na Susana. Kwa vaati nzeyo, Susana akwatiye wiya wa kusomethethya sukulu ya sekondali Kitui. Akyambiliilya wiya wu, aumaa musyi na kisuululu akithi kusomethya. Nake Mutunga nowethiitwe athooete kisuululu, na aendaa wiyani nakyo. Kwoou, mavinda amwe asu me eli makothaa kukwatianiya nziyani maendete Kitui kana menukita musyi. Kyu kyamaengiye uthei museyo wa kwonanganaa na kusuania maundu moo ma ngooni.

“Yila Mutunga watavisye asyai make kana nukwendana na Susana, meewiye utanu muno. Ovu kwavu nimambiliilye kwaasya Susana, na kweendaa kwoo. Andu oonthe nimeesi kana Susana amina kusoma vulaimali, niwavitiye aenda kusoma sekondali ila yitawa Girls Alliance High School, kuya Kikuyu, na amina myaka ili vo aenda kimanyisyonu kya walimu, ta ithe Mumo. Onake Sakayo Mumo na muka Eleni, meewiye utanu embwa Mutunga na Susana nimesa kutwaana. Indi kwai o andu amwe maneenangaa oou, oou, makikulya mwiiu usomete muno ta Susana atonya ata kutwawa ni mwanake ute kisomo? Kweli nimatonya kwikalan’ya? U muume ndeithiwa akiwa e wuungu wa muka? Na andu amwe matyiithiwa makivuthya muume wa mundu usomete uu?”

“Indi isu syai o ndeto sya andu. Na yila syavikiye Susana eekiye o kumavindithya kwa kumeya, ‘Wendo ni munene kwi kisomo. Kisomo ki kyoka kitituma mundu atwawa kana akatwaana. Wendo niwo wutuma matwaana na kwikalan’ya. Kisomo kitivulan’ya andu ki, undu mesa kutwika muume na muka. No wendo wutonya kwika uu. Naitu twina wendo, na tukaana kisomo na twiikivulan’ya na wendo witu.’ Kwoou yila Susana wainiye kumatungithya uu, andu nimauwisye na maeka kumaneeneya ndeto ite muthiya na sya muthemba usu.

“Kweethiwe mutwaano munene vau Mulango ikanisani, yila Susana Mutune na Tito Mutunga matwaaniye. Na andu mavokeiwe na liu mwingi kuya musyi kwaa Mutunga. Ithe wake oowaiye nzau nene na mbui ili, syaiwa mbokani isu. Aainyaake me atatu, vamwe na iveti syeli sya mukuuwe Mumo, na ingi meetite kuma utuini, syauwiye liu museyo. Vai liu wa kila muthemba, ta isandi, na isyo, na itumbuwa, na kyavati, na maanga, na makwasi ma walu na ma Kiikamba, na makovisi, na malenge, na mikate, na mongu, na musele, na ndindi, na ngima, na nzenga, na samusa, na sukuma, na kaawa, na kyai, na sota, na usuu, na yiiya yaatu, na matunda ta avokato, na maembe, na maiyu, na makulumanga, na mananasi, na masungwa, na matoomoko, na mavavai, na mavela, na nzavivu, na syenza. Nyama syai mbingi, sya ilunga, na sya kavii. na sya mavata, na sya mbui, na sya ng’ombe, na sya nganga, na sya nguku. Vai aini ma kwaya, na avuvi ma mbathi sya inanda na ngita, na ngoma, na tuleve. We, vau vai kandu, na vai andu, na oonthe maiye liu mavuna ki. Kila mundu enukaa ta utongoeswe ni ivu i yake, nundu wa kuvuna kula andu mavuniye. Muukamba niwisi kwiyika nesa, twavika kanduni ka mboka. Susana eekiite nguwa nzau, yina malaa me vuluu vaa mbee, na yai na kilungu kyakwetwe ni twilitu twili tumumite itina, onatwo tutanavite vyu. Nake Ngandi eekiite suti na akayova tai, na akekiya syaatu syaambaa twii, twii, twii yila ukinyite nasyo. Andu meeloelile muno mutwawa na mutwaani.”

Mutisya niwaendeeiye kumatavya maundu ma musyi kuma Loisi Syokau auma kwo. Ameiye, “Undu ungi weendeeye matuku aa, na undu andu mawosete na kithing’iisyo, ni uvoa wa kisomo. Andu mambiliilye kwaka masukulu mekumeta ma Alambi. Asu ni masukulu ala andu ma vandu vana emo ene mekwiyakiya, vandu va kukulya silikali kana miseni imakiye sukulu. Meumba matuvali, na angi makikuwa kithangathi, na angi kukuwa kiwu, na makyumban’ya mbesa sya kuthoowa syindu sya ndukani ta mavati, na misumali, na simiti. Asyai aingi nimaleketye syaana syoo sya eitu ilike sukulu isome o ta sya mavisii. Kwoou masukulu yuyu mausuite syaana, na kyu nikyo kyuutuma andu maka masukulu moo, mongele ala ma silikali na ma misenni. Ona Kitui nivaakiwe sekondali sukulu, na ve ingi ivangite kwakwa.”

Syokau niwakulilye undu wa ainae, na andu ala angi atui moo, na ala ma yiika yake, undu matilyi na maendeeye. Mutisya amwiithisye uvoa avuna vyu, na eewa utanu kumanya undu Mulango na Kitui kweendeeye. Vamwe na Ngandi, meewiye utanu kukwata maliu maumite musyi Ukambani, nundu amwe me mwoo kwoneka Kambala. Ngandi na Syokau nimamutembeisye kuu Kambala na Ukanda, na mutokaa woo. Mutisya ekalile Kambala mwei muima, eeteela muvaka atiya Syokau asyaa yingi kaana ka katatu, kelitu kwaatiisya kavisi kala masyaite isyaa ya keli. Endeeswe muno ni kwona myuunda yusuite maiyu ma mithemba mingi, na muno muno ala mauwawa metawa matooke. Kundu kungi andu mavandite ikaawa, na kungi makavanda vamba, na nzuu sya nthi. Oonaa kwi kivathukan’yo na Ukambani ngalikoni ya myuunda ila andu maimaa, na nyumba ila makaa.

Nimamutwaiye musyi wa Endeve utee wa Yiiya ya Vikitolia, eeloela undu yinenevete, na oona makuyu manene muno ala maumaa vo. Nimaendiye kususya kula kwikalaa nyamu sya kithekani, moona ing’ang’i, na makuli, na mboo, na minyambu, na ndwiya, na nguu, na nzou. Indi nyamu ityai sya mithemba mingi ta ila syi Kenya. Nimaendiye kwona vala asumbi amwe ma mbai ya Avakanda mathikitwe, vetawa Kasuvi. Vau kuthyululuka ve wiiyo wa makangaa, na nthini vakitwe nyumba nzeyo sya musonge na movai ma nyeki, na ikaitwa na nyeki. Vekalaa iveti ndiwa ikisyaiisya utuku na muthenya, nundu andu maasya maveva ma asumbi asu mathikitwe vau mekalaa ovau. Nyumbani imwe vaiyawa ngoma sya kiusumbi. Andu makilika nyumba ila nene nimaumasya syaatu, nasyo i nyumba itanavitwe na syindu sya sya syithiyo na sya kusoovwa na moko. Avakanda nimatalaa masyitwa ma asumbi moo, kuvika masyitwa vakuvi miongo ina. Indi no ana mathikitwe vau Kasuvi, ala angi mathikitwe kundu kungi kuu Uvukanda.

Ve vandu vangi maendiye kwon’ya Vilivu Mutisya. Vau ni vandu vetawa Namukongo, na ve nguma nthi ya Ukanda. Kitumi kya nguma isu nikwithiwa vau nivo ve mwako wa

kulilikana Akilisto ala moowaiwe ni kavaka (musumbi) Mwanga, kuma mwaka wa 1885 kuvika 1887. Moowaiwe andu kati wa yaana na maana eli, indi ala masyitwa moo mesikiwe ni ta 45, na angi ala moowaiwe matyisikiye masyitwa moo umunthi. Asu mai andu ma muika, anake ala makothete kuthukuma kwa musumbi usu. Indi yila matwikiye Akilisto, nimainiye kuleyana na mwikalo umwe wake, nundu endaa akomae namo indi maleya nikwithiwa mai manatwika Akilisto. Amwe moowaiwe kwa kutilwa ngingo, angi maathwa na matumo, na angi mavivwa na mwaki me thayu. Vakuvi oonthe mai ma mbai ya Avakanda, indi vai avuthu kuma mbaini ingi. Vau Namukongo vakitwe makanisa eli na nyumba sya kulilikana undu asu moowaiwe. Mutisya, na Syokau, na Ngandi meewiye kyeva muno, nundu wa kwona ulilikano wa andu ala mathiniswe na moowawa nundu wa mwiikiiyo. Vandu vau nivatuma andu aingi malulumilya mwiikiiyo woo, o tondu asu kuvika kuwawa malumitye mwiikiiyo nthini wa Yesu Kilisto, mate kuwukaiya kana kulekan'ya nawo. Ta Ngandi niwambiliilye kwisilya muno yuulu wa mwiikiiyo wu wa Akilisto wuutuma mundu etikiisya owawe nundu wawo, awulumitye vandu va kuwulekya na akyeeka kuwawa. Ndeewite kindu ta kyu ngalikoni ya uthaithi woo wa Kiindi. Yila Mutisya wenukiye, niwatavisye andu ikanisani Mulango, undu wooniye na weewiye vau Namukongo.

Vilivu Mutisya atanenuka kuma Kambala, niwakulilye Syokau na Ngandi kana nimakenuka Kitui. Mamwiiye mena wendi mwingi wa kwisa kwinka, nundu kuu nikwo masyaiwe na meaniya. Indi asyai ma Ngandi, kwaatiiya kithiyo na mikile ya Aindi, matitonya kumosa masyoke musyi. Monaa asyai make ta mamekisye nza, nundu wa Ngandi kutwaa Syokau, vandu va kutwaa Muindi aumite India, o tondu mamuvangiye eke. Kwoou, mamwiiye mena vwiya wa kwisa kuma Ukanda na kusyoka Ukamba. Asyai make matyaatumuwa nake simuni myaka isu yoonthe kuma mooka Ukanda. Ona anyanyae ma Ngandi nimamwikisye nza, indi oonaa amwe ma mwiika wake ta mai matonya kwithiwa mesa kusyokeaniya nake.

Ngandi na Syokau me kuu Ukanda matyoonaa kivathukan'yo kya muthemba usu ki kilumu. Nimavulanaa na Aindi aingangi, onethiwa mwambiliilyoni ve amwe moonaa vinya kwikala kana kuvulana na Ngandi na Syokau matambite kumanyiana na utwaani wa muthemba usu. O undu maendeeye kwikalaa Kambala, nowo maendeeye na kutuma nduu na Aindi aangi na Akanda, indi weethiya aingangi ni Akanda nundu makothaa kwonaniya ikanisani ya Namilembe andu maumaaluka. Kindu kimwe nikwithiwa ti Aindi aingi maendaa kuvoyea makanisani. Na kindu kingi ni kana kutyai andu angi vau maatwaanite Muindi na Muavilika. Kwoou mwambililyoni Ngandi na Syokau mai andu ma kwiloelwa, indi andu mamanyiana namo mainiye kwonekaa o ta andu ala angi, mate kuketeeswa metho. Vatathelete myaka mingi, Muindi ungi wa Kambala nake niwatwaiye kivetu kya Ukanda, na asyai ma muume matyaalungya. Ngandi na Syokau nimataniye kumanya kana nokwithiwa mavinguiye nziya isu ya andu kutwaana kwianana na undu mekwenda. Ukanda kwai Asungu aingi matwaanite na Aavilika. Indi matyaauiwa ona mwiitu umwe wa Muindi waaelya kutwawa ni Muavilika, na makulasya kwatilyi uu niki.

Indi andu ala ma mbai sya Ukanda mbene, mavulanaa namo vate kukulya uu atilyi ata kana ata. Aingi ni ala maendaa kuthaithiya kathindoloni ya Namilembe. Ona amwe nimamaalikaa makathi kuya liu misyi kwoou, na makavulana vate kivathukan'yo. Kwoou, meewaa meaniwe ni kwikala Ukanda. Wiya woo wa viasala waendeeye nesa. Mutanu kana Aanandini, kaana koo kala kakuu, kalikile nasali ota twaana twa andu ala angi vau Kambala. Mavangiye metwaa syaana syoo sukulu o vala syaana ila ingi isomeyaa. Vamwe na kuvanga uvoo wa syaana, nomasuaniiyaa kana ivinda yimwe nokwithiwa Syokau esa kuthi na syaana kuisya asyai na andu make kuya waumiye. Asu mai mosuaniiyo maseyo, indi nimoona va vinya kwake kuthi e weka na twaana tunini. Kila kyai vakuvi kwoou, ni mekale Ukanda na makeendeesya wiya woo wa viasala kwo, vamwe na kweeya syaana syoo. Nimaandikite yaya ya kusuviyaa syaana, kivetu kyeetawa Elisavethi Masava. Kyasuviyaa syaana isu ta syai

syakyo, na nikyasyendete muno. Onasyo syai vata nakyo, ukethiya ona asyai mate vakuvi, syaana syeewaa ta inya wasyo syai nake.

Ngandi, na Syokau, na syaana syoo, nimendeeswaa vyyu ni nthi isu ya Ukanda. Ivinda yu yai na muuwo, na andu mekalanasya nesa.

Makineena na Mutisya uvoo wa kwisa kwinku, Ngandi na Syokau ve undu mamutavisye na mamwiya niakesa kutavya asyai moo. Mamutavisye undu wa kithiyo kya Aindi ngalikoni ya kutwaana. Kithiyo kyu ni kya asyai ma mwiiitu kunenga asyai ma mutwaani waasya. “Kyu ni kithiyo kikuu, kuma tene,” Ngandi niwamweeleisye. “Waasya wu wa kwaasya mutwaani, niwutonya kwithiwa e indo, na mbesa, na myuunda, na mutokaa, na thaavu, na syindu sya matuku aa sya kutanithya andu ta kikuni kya mbathi, na letio. Asyai ma mwiiitu mambiliilasya kunengane waasya andu matatwaanite, na weendeeyaa kunenganwe ona mamina kutwaana, kwinkana na undu asyai ma mutwaani na mutwawa mevanga. Kwa asyai amwe ma mwiiitu, waasya withiawa wi mukuo mumu. Indi kyeleelo kya syindu imwe kithiawa kutetheesya mutwaani atonye kusuviya muka. Kyeleelo kingi ni kutungiya asyai ma mwanake ngalama ya kumweeya na kumusomethya, nundu amina kutwaana akeethiwa akimantha mali yake na muka, ndeithiwa akimanthiya asyai mali. Uu notakwasya kana, kwaatwika asyai ma Syokau makaasya Ngandi, kila menengane kikeethiwa oo kilungu kya kusuviya Syokau, ota wivo musyi kwoo. Na anesa kukwa, syaana syake nisyo itithiwa na waasya wu waumiswe ni asyai ma inya woo nundu wa ithe wasyo.”

Mutisya niwekalile akisuaninya ndeto isu, na yila wenukiye niwatavisye asyai make. Vamwe nake nimambiliile kusuaninya undu wa kwisa kwika vanavikwa vau. Mooniye nimatonya kunengane kilungu kya kitheka kyoo, vamwe na kilungu kya mbui na ng’ombe. Matyai na mbesa matonya kwisa kwongela kwaasya Ngandi nasyo. Indi ndeto isu syeekiye o kukomela vau, nundu ala syakonetye yimwe yimwe, mai kwaasa, Ukanda, na vatyi mundu wesi yila makesa kwinku. Indi andu nimaiwetangaa, nundu kyu kyai kindu kiteesikiye ni Akamba. Andu amwe meewa uu, meekaa o kulalamuka makyasya asyai ma Ngandi nimo maailite kumya waasya makanenga asu ma Syokau, o tondu Akamba mekaa. Andu angi maasya mo matyamba kwitya waasya manengwe emo yila syaana syoo sya aume syuutwaana. Na angi maneena makyasya matyitikila kwaasya ula ukutwaa eitu moo, nundu kwika uu nita kutuluman’ya syithiyo sya Akamba, na ni kwiina kuthin’ya asyai ma eitu moo makitwawa.

Nivavitiye myaka o i mingi kuma Syokau na Ngandi mauma Ukamba maenda Ukanda. Nimaakiye musyi woo Kambala, na makwata syaana inya, na wiya woo wa viasala weethiwa wukyeendeeya nesa. Kyeva kila mai nakyo nundu wa kutiliakana na andu moo kuya Kitui, nikyeethiwe kikyuusangya, na makamanyiana na thayu wa muuwo vau Kambala.

Muthenya umwe kyooko tene ta syua yelekele kuma, Ngandi na Syokau nimeewiye wasya wa mavuti makitolekwa. Syaana syoo syoonthe syi inya nosyakomete. Meekulanilye ko kwithiwa kwikiye ata, undu mavuti maina kukaya ta uu. Kwakyesanga, o mavuti makikaya, Ngandi niwaumaalukile asisye ni kyau kyeendeeye. Ooniye asikali mena mavuti amwe makyangana na maau, na ala angi me ngalini sya ami yaani asikali ma ita. Ooniye andu mekite kuungamanga ku nziyani sya tauni, na kusisya kila ngaliko, matesi undu kweethitwe. Kyesiye kutangaswa ta saa sita sya muthenya, nthini wa letio na televiseni, kweewa kana mutongoi wa andu ala makuwaa isasi, na mavuti, na misinga, na matinga ma kau, niwathukisye silikali ya layaa eekiya yake ya isasi.

Kuma muthenya usu, maundu nimambiliile kwaalyuka nthi isu ya Ukanda. Andu mainiye kuwaawa na isasi ta ate andu. Andu angi mainiye kwikiawa yela matekutavwa kitumi. Andu angi mainiye kusembaa maume kuu mathi nthi ingi, nongo mavitye thayu. Andu angi makwatiwe ni vwiya mwingi, ona me misyi kwoo kana maendete nziyani. Isasi syainiye kukayaa utuku na muthenya, na ukithiya ityuukaya mana na nyingi ityuuvitya kila ikwaatha. Ti ai isasi isu syaatha nyamu sya kithekani, aiye, syaatha mbaa mundu, mwenyeyu wa Ukanda. Andu ala moowaaaa muthemba usu, simba syoo syakothaa

kwikangwa ithekani, na ingi ikikiwa Yiyani ya Vikitolia vala syatwikaa mboka nene ya makuyu na ing'ang'i. Ona andu amwe nimaekiye kuya makuyu nundu wa kumanya kana mo maisaa nyama sya andu, vandu va kwithiwa andu emo nimo mekumaya. Nziyani nene na taalini na valavani, asikali makwete isasi maungamasya mitokaa na mbasi, na amwe makivena andu miiyo yoo. Kambala na Ukanda kwatolonganiswe kwathokoana, weethiya kundu kumwe kusuite muuke wa simba sya andu ikyoa, na muuke wa lavuti wa isasi ila syaathaa andu. Ndukani na sokoni maliu amwe meekiye kwoolekanga kana kuthela vyu. Ona syindu ta munyu, wavikiye vandu weethiya ndwoneka ndukani, na andu maina kuweetae kimbithi maumitye Kenya kana nthi ingi. Ona andu angi mainiye kusoovasya munyu kwaatiya nziya sya undu waseuvaswa tene, kuwumya kundu kumwe kula kwai muthanga wuvulanite na munyu.

Kwekalile ta kwavindwa, weethiya andu, matyuumanya undu kweendeeye. Ona makothaa kuneena na kiwe, matikese kwiwika ni akui ma isasi undu asu mameya meneena yuulu wa usumbiki wu wa munene woo. Kutilyi muthemba usu, munene wa nthi, nake eetawa Kinyeeli nundu wa kwikala akinyeelwa, niwatangasiye kindu letioni, na televisenini, na makaasetini. Eeiye nthi yoonthe ya Ukanda, kana niwootiye ndoto ya vata muno, ona ndoto itaotwa ni mundu ungi kuu yuulu wa ndunia. Eeiye andu methukiisye amatavye ndoto yake, na ula utekumithukiisya amanyika akaathwa na isasi. Yuyu aisye kana, wiyoo umwe matuku eli mathelu, niwaiye liu avuna muno, ivu yavuviiya weethiya ala me vakuvi nake methyuuwa manyuu na makimakunika. Aisye kana vamwe na kuya na kuvuna ki, niwakundiye kila wakundiye muvaka wauni wathela vyu vyu. Yuyu utuku usu aenda kukoma, niwambiliilye kung'ulya king'oo na aota ndoto. Ndotoni ooniye ngiye nyingi syooka syuulukite syavuuila yiyani yu inene ya Vikitolia. Syavuuila vau, nisyekalangile na syaina kuya makuyu syina ung'uuthiku mwingi muvaka syeewa kumamina. Niwolaniwe ni waalyulo wa ndoto isu, na kwoou atumana awe eli, munduume na mundumuka, maende vau kwake maamwaalyulile ndoto isu yake.

Ala mamanthiwe na maenda kwa munene wa isasi, mai munduume muthembi (kambona) wa Avakanda, na mundumuka wa kwausya (mandwa), o kuma kwa Avakanda. Asu nimo meesi maundu ma kuthaitha na kwausya na kuiita kwianana na syithiyo sya tene. Mbee, Kinyeeli munene wa isasi, niwameiye mambe kwithukiisya amatavye ndoto yake. Ameiye embwa makamwaalyulila ndoto isu, akamanenga ituvi inene muno. Indi, o aendeeye kuneena ni kana amatavye ni ituvi ya muthemba mwau, niwookiliilwe ni unyeelo. Kila ivinda unyeelo wamukilila ta muthenya usu, kila vandu mwii woonthe wainaa kunyeela, ukithiya no nginya ethuwe, na ethuwe, na ethuwe, muvaka unyeelo wuusye. Mavinda amwe atavasya asikali make ma isasi mamuthuwe. Indi muthenya usu ookiliilwa, eeiye mundu usu muthembi ambe kumuthuwa mwoongo na ituo na moko na mbau; na eeya kivetu kyu kiwe kya kwausya, nakyo kimuthuwe ivu na kitimba na maau. Asu eli nimeewiye kusunoka kuthuwa munene wa isasi, na nowe wai munene wa nthi yoo. Indi matyai maleya, nundu kethiwa nimaleile ethiwa eeyaiye akui ma isasi mamowae ovu kwavu, ona matambite kumwaalyulila ndoto. Uwau wu wa unyeelo, wamukwatite yila wamanyiaswa kukuwa isasi. Matakitali aingi maumite Usunguni nimatatite kumuiita, indi unyeelo waema kuvowa vyu, weethiya weekaa o kuusya mavinda kwa mavinda. Ona awe ma mbai sya Ukanda, nomamwiitaa na miti yoo, indi maemwa ni kumuvosya. Nowatumanite awe kuma Kenya, na angi kuma Tanganyika, indi onamo maemwa ni kumuvosya. Yila wookiliilwa ni unyeelo akomete, too weekaa kumutiya, nasyo ndoto syiimutoloka. Niwendete muno kwikalaa akyoota ndoto akomete.

Kambona (muthembi) na mandwa (kivetu kya kwausya), nimeethukiisye ndoto ya Kinyeeli amatavya yathela. Mamwiye amon'ye kasumba, na vakivuvwa mwaki, na makinengwa mwenge. Mwenge wai uki wa nzovi, wuseuvitwe kuma maiyuni meu. Kwoou mundu usu na kivetu kyu, nimalikile kasumbani kau, makunda matau eli ma mwenge, na mekala nthi maketeeye mwaki mavinditye. Matyeekiite nguwa syo sya yila mekuthemba kana kwausya, nundu isu syikiawa o nyumbani na makaluni vala mekalaa. Indi yu, mookite

kwa munene wa isasi, na mookite moko mathei. Yuyu mekalile maketeeye mwaki mate kuthingitha kana kutumuwa, vandu va nusu saa, na moona waalyulo wa ndoto ya Kinyeeli.

Mundumuka usu na munduume usu, meeiye Kinyeeli kana yiiya yila wooniye ndotoni yake, ni nthi isu ya Ukanda. Ngiye ila wooniye ndotoni yake, syai andu ala mookiye maulukite mavika Ukanda, mavuula kwo, na mekala kwo. Mamwiiye makuyu ala wooniye ndotoni yake, ni sukali wula wumaa vau Ukanda. Mamwiiye asu mookiye nimo maisaa makuyu maingi kwi ene nthi.

Uu niwo matavisye Munene Kinyeeli, nake aseng'a na eewa utanu nundu wa waalyulo wa ndoto yake. Ameiye akaakiya mundu usu muthembi na kivetu kyu kya kwausya, kila umwe nyumba nene vau Kambala kiimani kya Kololo, vala meithiawa makikala na andu ma moo. Kuma vau kiimani, mai matonya kwona yiiya ya Vikitoliya nesa, kuvika kundu kwaasa.

Kwoou, Munene wa Isasi Kinyeeli asuaniye oona waalyulo wu ta wai wa wo, na oona Aindi na Avakistani nomo mookite maulukite mavika Ukanda, na mavuula kwo, na mekala kwo. Asyokiye avindiisya oona asu nimo maisaa sukali mwingi kuvituka andu ma Ukanda ene nthi. Ona Kinyeeli avindiisye oona Aindi nimaekiye kuya nyama na makuyu, ni kana maisae sukali ewo. Aendeeiye na mavindiisyo make oona kana, asu maya sukali wingivite uu, matyaalilyaa ene nthi kasukali kaniini. Mavindiisyonu ooniye kyu nikyo kyatumaa ene nthi manywa kyai kite sukali kana kitakwatite sukali, na kwoou ukithiya kyai kyoo kina wuu, na kityuumeleka nesa. Mavindiisyonu ooniye kana wu wai undu wa kuseng'ya, nundu vau Ukanda kwai masamba manene ma iwa na maasini nene sya kuseuvya sukali mwingi wutaminwa ni andu oonthe ma nthi isu. Asuaniye oona, kana vate nzika, no nginya vethiwe ve andu asu maumite nza matilyi ta ngiye ila wooniye ndotoni yake, na asu nimo maisaa sukali mwingi muno kuvituka wula ene nthi maisaa, ona vala andu asu maumite nza matyai aingi ta ala eneyi.

Yuyu, Munene Kinyeeli niwatangasiye letioni, na televisonini, na makaasetinig, ona mawumbanoni manenene, undu waalyulilwe ndoto ni athembi na awe. Aendeeiye asya kana ndoto isu yake yai nzeyo, nundu niyamwonisye kila kitumaa eneyi matethiwa na sukali mwianiu wa kwikiyaa kyaini kyoo kikikwata ki. Niwaendeeiye na ndeto asya kana niwavindiisye muno, kuvika oona undu eneyi matonya kukwata na kumesya sukali mwianiiu. Asuaniye muno, utuku na muthenya, yila utekunyeeelwa, oona na asya kana andu asu maisaa sukali wingivite uu, no nginya maume Ukanda, matiye eneyi me oka makiya sukali woo mekiite kyaini kyaakwata ki, kana maseuvitye velemende nawo sikausuwa muyo ki, kana mauwite nzovi nawo yaakwata ki, kana mekite o undu mekwenda kwika na kindu kyoo kikeaniiya ki. Kinyeeli aendeeiye na kusuniya oona akanenge Aindi na Avakistani myei ili, momban'ye na movan'ye miiyo yoo, na makyuma Ukanda menuke kwoou onethiwa ni India kana Ungelesa nundu amwe mai na vasivoti sya Ungelesa. Aisye oonthe makauma kuu, makyenda na matekwenda.

Yii, kweli vatyi mundu waalya kwoota ndoto itilyi ta isu ya Kinyeeli munene wa isasi. Ndoto isu niyasitukisye andu oonthe ma Ukanda, ona ma nthi ila ingi. Muno muno Aindi nimakwatiwe ni kitemo, na kyuuu, na kyeva kinene, nundu aisye ala meoneka Ukanda itina wa myei isu ili makeeyoneya. No avuthu wimanenga luusa mekalae Ukanda. Na ndaneena na ngui, nundu atavasya andu kana munene wa isasi take ndathaukaa ngui ya muthemba usu.

Yila andu meewiye ndeto isu sya Munene Kinyeenili, maaniye muno na masya matyaaelya kwithiwa na munenene ungi waalya kwika nthi ya Ukanda maundu maseuvite muthemba usu, kana maundu ma muyo wa sukali, nundu sukali niwo wi muyo kuvituka syindu ingi ila andu maisaa. Andu mainiye kwasya muyo wu wa sukali wukausuwa kila vandu nthi yoonthe ya Ukanda, na wukeethiwa kindu namba wani ngalikoni ya syindu sya viasala ila syitwaawa kuma Ukanda kuthi nthi ila ingi.

Kwoou, Munene Kinyeeli niwatilile wathi, na aumya mwiyo ni kana andu oonthe memanyisye wathi wu, na mawinae kila muthenya, makyenda na matekwenda. Wathi wu

wake niwaalyulilwe ithyomoni syoonthe sya Ukanda. Ona aisye winawe nthini wa letio na televiseni, ni kana andu mawukwate nesa. Andu matindiyaa kuwina, nundu mai na utanu kutavwa kana makakwata sukali woo ene, sukali wi muyo vyu. Yila mainiye kwina wathi wake, andu amwe moonaa Munene Kinyeeli tawe waseuvitye sukali wu:

'Twina sukali kila vandu	Sukali mwiyu ta mbio ya mbisu
Muyo! Muyo! kila vandu	Sukali mweu ta iya ya mbalavu
Kwakya kwoo sukali	Sukali mutune ta nthakame
Muthenya kwoo sukali	Sukali ni witu aume na aka
Kwatuka kwoo sukali	Sukali ni witu syaana na asyai
Twakoma twikomeya sukali	Nundu wa ndoto ya Kinyeeli
Twaota twiota ndoto sya sukali	Munene wa isasi na sukali'

Kwa Aindi, ndoto isu yamathuumukile ta kitetemo kya nthi. Niyatumiye mamutha na mathayu moo maina kutetemanga, nundu nimeesi Kinyeeli aina isasi, na ndaleya kwianiisya undu waotiye. Matyaaeteela myei isu ili ithele. Mambiliilye kumban'ya miiyo yoo ovu kwavu, mituki. Indi onavo vau vai thina mwingi, kwa Aindi kuma Ukanda vyu na vyu. Kitumi nundu nimo mai na nduka ila nene, syusuite miiyo kuu Kambala na misiyini ila ingi minenange ta Arua, na Entebbe, na Fort Portal, na Gulu, na Hoima, na Iganga. na Jinja, na Kitgum, na Lira, na Masaka, na Masindi, na Mbale, na Mbarara, na Soroti. Mali yoo ila mathukumiye myaka mingi na nzyawa ivika itatu kana inya, yai vau Ukanda. Ko mai matonya kukuwa miiyo na mali isu yoonthe makyuma Ukanda? Ekai, aiye, wu wutyai wutonyeka.

Kwa ngelekan'yo, Aindi amwe mai na masamba manene ma iwa na maasini sya kuseuvya sukali; angi mai na maasini sya kuseuvya vamba na mithemba ya nguwa; na angi mai na moteli; na angi mai na mawiya manene ma kutwaa miiyo ya viasala nza na kweete miiyo kuma nza. Angi makwatiye mawiya mavengini, na angi mai matakitali, na angi mai asulusya ma mosyao ma Ukanda ta kaawa na kyai. Oonthe mai na nyumba syoo ene, sya nduka na sya kwikala, na syai nzeyo muno. Nundu wa kwiyinzila Ukanda muno wiana uu, utyai undu uvuthu kwiyumban'ya kuma kwo na kutiya vala amwe matuite mbee wa myaka miongo itaano. Asikali ma Kinyeeli makwete isasi, masyaasya syindu syoonthe ila Aindi methiwa movanitye mathi nasyo, na makimavena syindu imwe. Ona mbesa nimavatiwe mundu kwosa syoonthe. Vai thina, mundu ena miiyo na e muthwii, kulungwa aumaaluke e ngya na atesi kukeethiwa ata kula ukuthi, na kana akoona wikalo na wiya kwo.

Kwoou makyenda na matekwenda, Aindi na Avakistani nimoombuukiye kuma Ukanda, kuma syaana kuvika ala akuu, andu ta ngili miongo itatu. Ona amwe masyaiwe Ukanda na matyi nthi ingi meesi matonya kumita yoo. Ndunia nima niyalalamikile nundu wa ndoto isu ya Kinyeeli, ila yatumiye alungya andu maingivite uu. Amwe moo maendiye Ameleka, na angi maenda Ausitwelia, na angi maenda India, na angi maenda Kanata, na angi maenda Kenya, na angi maenda Malawi, na angi maenda Vakistani, na angi maenda Uswisi, na angi maenda Ungelesa, na angi mathi nthi ingi. Maendiye ta andu mate wikalo, ta andu mate nthi yoo ene, ta andu matena mali mbianiiu ya kwisuviya. Yii, maendiye me andu mavutitwe maasini syoo sya kuseuvya miiyo, me andu mavutitwe mali yoo, na me andu mavutitwe mawiya moo, na me andu mavutitwe mbesa syoo. na me andu mavutitwe mitokaa yoo, na me andu mavutitwe moteli moo, na me andu mavutitwe myuunda yoo, na me andu mavutitwe nduka syoo, na me andu mavutitwe nyumba syoo, na me andu mavutitwe viasala syoo. Mavutitwe syindu syoonthe kuvika mavutwa ndaiya. Matwikiye andu athei.

Ona misyi ya Aindi aingi andu meekaa kutilanganwa, kilungu kimwe kya musyi wa mundu kikithi Ulaya, na kilungu kingi kikithi Kanata, na kilungu kingi kikithi Kenya. Vai thina mwingi, na kiiyo kingi, na ukya mwingi wula walikile anduni asu. Amwe nimavithiye syindu syoo sya vata myuundani ila yatiniye kana yathululukite nyumba syoo, ta mathaa, na motana ma ngingo na matu, na ngome sya thaavu, na thaavu mbene, na vetha. Meekwatasya na maotaa kana vangi muthenya umwe nimakesa kusyoka Ukanda na makimantha vala

matiye mavitha syindu isu. Indi amwe moo avuthu meekiye kwiyuwaa nundu wa thina wula wamavindukisye na wamamandan'ya nthi kwa ngavula.

Indi andu amwe enyeyi ma Ukanda nimeewiyaa Aindi tei, na kutata kumatethya kwa kimbithi. Na andu angi ma makanisa nimaneena makyasya kana isu ndyai nziya ndungalu ya kulungya Aindi maume Ukanda muthemba usu. Indi matyai na vinya wa kusyiya uu wiikekwe ni Munene wa isasi.

Yuyu kwatwikiye no nginya Ngandi, na Syokau, na syaana syoo syi inya maume Ukanda, ta Aindi ala angi. Vatyi vandu vangi meesi matonya kuthi ateo Ukamba, ateo matyaaona matonya kwikwatya Kitui nundu asyai ma Ngandi nimamuleete amina kutwaa Loisi Syokau. Indi o molanilwe ni wa kwika, na maeendeeye na kwova miiyo maondooke, Vатели ithe wa Ngandi niwakuniye muinae Etasi simu. Amwiiye nimeewite uvoo wa kulungwa kwa Aindi maume Ukanda, na thina mwingi wula wamokiye. Amwiiye uvoo wu niwamatisisye muno kuvika maina kwiiya nundu nimavindiisye kana kwi andu moo me kuu Ukanda. Atavisye muinae kana myaango ya musyi woo nimivinguwe kumathokya oonthe, Etasi na andu make, vamwe na Ngandi na andu make. Aisye: "Nundu nimukulungwa Ukanda, nye na muka wakwa Ananda, tutitonya naitu kulungya mwaana waitu Ngandi na andu make tondu muulungwa Ukanda. Ve woo muno, mundu kulungwa muthemba usu. Nitwaalyuka twatiana na syithiyo situ ila syuuvathukan'ya andu na andu, na syuuvathukan'ya asyai na syaana. Twendete mwaana waitu Ngandi muno, vamwe na muka na syaana syoo. Matavye vaa nivo mekuka vamwe naku na andu maku, mwalungwa na mwauma Ukanda, ukai Ukamba."

Ndeto isu yavikiye Ngandi yatwika ta kyama kyamukuthukiya na kyeekika thayuni wake. Avulanilye kutana na kuseng'a na kuiya, amba kwikulya kana nowo kana nokwithiwa akyyoota ndoto asalukitye. Kwatwikiye ta syua yauma yikengete na yamaetee muthenya mweu matawikwatasya. Utanu wula we na Syokau meewiye wai wa kumaisya vandu va kyumwa kiima matekuungama, nginya methoi mang'ale vala maumaa. Wai utanu munene, wa kumanya kana yu asyai moo nimamatungiiya matwika ma musyi woo vyu na vyu. Na wai utanu wa kumanya kana ona malungwa Ukanda, ve vala Ukambani methi usuviyoni wa asyai na wa andu ma Kenya.

Yuyu aa Ngandi moombanisye miiyo mesi vala mesyoka musyi kwoo kula maumiye, maavokewe ni asyai moo, na mone vandu va kwikala makikaaisa kumanthithya undu mekwika masyoka Kitui. Nduka na nyumba vau Kambala maitiye syusuite miiyo, ateo syindu mbuthu manengiye anyanyae ta Kiluma, na Ilooloi, na angi mamanyanite namo kuma kathindolo ya Namilembe vala maendaa kuthaithiya. Miiyo ingi manengiye athukumi moo Ndauti Mukasa na Sala Namasi, na angi maandikite itina woo. Indi asikali ma Kinyeeli nimavatanite miiyo ikinengwa andu, nundu meeteele meisa kwiyoseya itwike yoo, ene mauma kwo. Kwoou Aindi na Avakistani meekiye o kutiya mali na miiyo vau Ukanda, mamina kwosa kila mai matonya kwosa makathi nakyo. Kila makwiiye no kila matonyie kwikiya kususya masanduku eli kila mundu muima na yimwe kila kaana. Kwoou Ngandi na Syokau na syaana syoo makwiiye masanduku nyaanya, masanduku ana ma asyai na ana ma syaana.

Aindi oonthe ala mai Ukanda mai na utalo ta ngili miongo itatu. Kila mundu niwetikasya methoi akivinga wiya wake wula watethasya wa maasini, na wa masambani, na wa mitokaa, na wa myuunda, na wa nduka, na wa nyumba, na wa ovisi yake. Mundu avingaa kila ukuinga, kuinga kwake kwa mwisyo. Amwe mekisye mbunguo kithekani, angi matiya matonyeesye myoomoni. Ota uu kwai kimako kutaanisya na anyanyae moo ala ma Ukanda mbene, na athukumi moo ala aingi mamathukumite myaka mingi. Kimako kiingi kyai kya kutaanisya na ala mekalanasya namo mawiyani ta sivitalini, na vengini, na utongoini wa makambuni ma viasala. Onamo andu ma Ukanda ala matumite nduu na Aindi, kana mamathukumiyaa, nimeewiye kyeva kwona Aindi makilungwa muthemba usu, na amwe avuthu nimatatiye kwosa kwa kimbithi na kumaiya syindu imwe sya vata, ni kana embwa nimakesa kwaaluka nimakamanenga kana mavanga undu syisa kumavikiya.

Wai muthenya munene Kitui kwa Vатели na muka Ananda, yila makenewe ni mwaana woo Ngandi na Syokau na syaana syoo, vamwe na muinae Etasi vamwe na Amotini muka na syaana syoo, oonthe maumite Ukanda. Meewaa ta makwatiwe ni kyulanilyo. Moonaa ta me ndotoni utuku. Myaka mingi yathelete matyasuaniiyaa ta makasyoka kwona Ngandi yingi, nundu nimamwikitye nza yila watwaiye Syokau. Indi yu Vатели na Ananda, nimavetiye malilikano asu na mamekya kwaasa ni kana vethiwe uthei ngooni kwoo, wa kuthokya syaana na esukuuwe moo na muinae na andu make. Namo asu malungitwe kuma Ukanda meewiye mavuuka ngoo na mausuwa ni muuwo, kumanya yu mai mokoni maseyo, na mai uvusiyoni wa andu moo ala mamendete..

Ngandi na Syokau namo nimaemiwe ni kwiikiiya kana nimasyokiye Ukambani, musyi kwoo Kitui. Kuvika muthenya usu, meekaa o kwiwa mumeyo wa kukusyoka indi matyendaa kwikenga ai nimakakusyoka. Kwoou meekaa o kwianiiwa ni kumelelya Kitui na Ukamba mata me kwaasa, makiya matooke na lumonde Ukanda. Oonthe mambiliilye yu kukomaa matena vwiya.

Vатели niwatumiye Tito Mutunga aatavye asyai ma Loisi Syokau kana nimavikiye musyi me aima, kuma Kambala. Kwoou niwatumaniye meuka vau ndukani moke kumona. Mutunga atanamba kwinka niwamanthaniye na Ngandi na Syokau moonana, makethanya ngethi yalumite na kwimba ta itina ya mwaamba. Matyaaeya ngewa, nundu nimeesi nomakesa kwonana mekale nthi, kila mundu atavywe ula ungi undu meekiye kuma mataanisya tene. Asyai ma Syokau, Eliya Kyalo na muka Vilisila Vaita, vamwe na Vilivu Mutisya na muka Leveka Ilaa, utanu wula mai nawo ona wutyaatuma makoma, mamina kukwata utumani kana syaana syoo nisyinukiye syi nima kuma Ukanda. Mavikiye vau ndukani kwa Vатели uni wuungi kyooko tene ona itambite kvinguwa.

Vатели na Ananda masoovisye mboka nene, na meetiya Aindi ala anyanyae moo na ma Ngandi kuma Kenya yoonthe. Nimeetiye anyanyae ala mai namo ma Akamba na Asungu na Avakistani. Mboka isu yai ya kutaniya maundu eli: Undu wa mbee wai kutaniya mutwaano wa mwaana woo Ngandi na Syokau. Undu wa keli wai kutaniya asu na andu moo, vamwe na muinae Etasi na andu make, nundu wa kuma Ukanda me aima mesa kuvika Kitui o me aima. Malungitwe Ukanda makyenda na matekwenda mauma kwo masyoka Ukamba. Asyai maisye mathayu ma asu maumiye Ukanda me aima, mai vata mbee wa syindu syoo ila syatiiwe kwo mamina kulungwa ni Kinyeeli munene wa asikali. Kwai Aindi angi ala matwiye Kenya, onamo mavokeiye asu malungitwe kuma Ukanda. Na mbai ingi sya nza syeekieye oou, na syaina kumatetheesya malume na mekale kwo.

Mboka isu yai nene vyu, nundu yakwatanisye maundu asu eli ma utanu. Maliu maingi ma Kiindi na ma Kiikamba mai vo, amwe me nyama na angi mate nyama nundu Aindi amwe matyiisaa nyama kana makuyu. Maliu amwe mai na muyo wa kisukali, an angi mai na nyaiika ila syi wuu ta nyongo. Amwe kati wa mithemba isu mbingi ya maliu mai: musele wuuwitwe mithemba mingi ta mbilyani, na itili, na vutu, na utavamu (keki sya musele), na kusakatai (mutu wa musele uvalanitwe na nathi), na vayasamu (muswa wa musele wuuwitwe na yiiya na sukali), na vongali (musele vilao), na elasyi ulathiyathu (nguku ikaangitwe mautani nthini), na kalumeeni volisyathu (makuyu mauwitwe me malinge mathangu ma maiyu), na kyavati, na samusa sya nyama na sya mavoka, taalavu mavasi (nyama sya mavata), na kalivevilai satamu (musele na kolianda), kosi kosambu (nyama sya nguku ivulanitwe na musele), na matoni kosambu (nyama sya mbui na mbisali ngwatu), na muta kosambu (mathae mavulanitwe na musele), na ndai vanda (tumivila twa ndakithi tukaangitwe ta itumbuwa), kolavuli (mbulan'yo ya mavoka), amuti (nthooko kana ndakithi syuuwitwe na mbisali), na vakali (musele mwaatu wikiitwe munyu), na maliu angi tutatala. Kwa Akamba ala mai liuni usu, yu niyo yai ivinda ya mbee kuvulana mathengeaniye uu na Aindi na kusama maliu moo. Syokau e Kambala niwamanyite kuuwa maliu asu, nundu niwoniswe ni Amotini na Namasi.

Vateli na Ananda nimaneeniye maundu eli kwa ukuvi kutavya aeni ala mookite mbokani isu. Vateli aisye, “Nye na Ananda na musyi witu nitwamuthokya inywoonthe aeni maitu. Ni muveya kuka mbokani ii twikiiye kuthokya mwaana waitu Ngandi na muka Syokau na twaana twoo; na kuthokya muinawa Etasi na muka Amotini na syaana syoo. Ni utanu munene kumona oonthe me thayu kuma mbangani ila inookiye kula kwi Aindi ala manatwiye Ukanda. Ni utanu kwona esukuue maitu ala manasyaiwe Ukanda na syaana sya Etasi na Amotini. Ni ivinda yaasa tutonana namo. Nituutunga muveya kula kwi Etasi na Amotini na andu moo, kwoondu wa kuvokeya Ngandi na Syokau yila mavikiye Ukanda, na kumatetheesya makwata viasala nzeyo na wikalo museyo.

“Vu mbee, ithyi tweekalite twaatiye kithiyo kitu Aindi ngalikoni ya kutwaana. Kithiyo kyu nikivathukanasya andu ukethiya mwanake ndatonya kutwaa mwiitu kuma nguthuni kana kasitini itavwanene na ila yake, kana kuma anduni ma mbai ingi, kana kuma athaithini ma muthemba wungi. Ona mavinda angi kwi kivathukan’yo kyu ukethiya andu matavwanene matitonya kuya mavulene, na angi mekaa kuumisya andu ma kikundi kingi. Kithiyo kyu nikyo kyatumiye tuleya mwaana waitu Ngandi yila watwaiye Muukamba vandu va kutwaa mwiitu Muindi kuma nguthuni kana kasitini yaitu. Kwaatiya kithiyo kyu, nitwamusyiye kwisa kuka yingi vala twii, ona tweethiwa tutikwenda kumanya kula wii kana undu ukwika. Indi yuyu, kithiyo kyu nituleanile nakyo vyu na vyu. Twoniye Ngandi nutonya kutwaana na mwiitu o ula ukwenda, onethiwa ni Muindi wa kikundi kana kasiti kingi, onethiwa ni Muavilika, onethiwa ni Muukamba, onethiwa ni Muisilamu. Mivaka ila ivalaanasya na kwathukan’ya andu nitwaleana nayo na nitwamyuwaa vyu na vyu. Kwoou nitwathokya Ngandi na twamutunga mwaana waitu yingi o tondu twamusyaiye. Kwoou nitwathokya Loisi Syokau onake ethiwe mwaana waitu nundu ni mukaa mwaana waitu. Nitwathokya syaana ila masyaiye, syeethiwa esukuuwe maitu. Asu oonthe nituumenda tulumitye wendo ki, vate kuseesa, kana kweeka, kana kwinama, kana kunoa, kana kweemwa.”

Andu ala mai mbokani meewa uu, makunangiye mbi na angi (Akamba) mausya nziililo.

Ananda yuyu nake niwosiye uthei aneena ndeto syake, onasyo sya vata. Aisye, “Kwaatiya kithiyo kya Akamba, mwanake akyenda kutwaana, asyai nimamwaasisyaa. Ona mamina kutwaana, waasya noweendeeyaa kunengwa asyai ma mwiitu. Waasya ti kuthoowa mwiitu, o tondu kwa Aindi waasya wa mwanake ndwithiawa wiimuthoowa. Waasya ni kindu kya kulumya na kululumilya utwaani, ni kindu kya kutungiya asyai muveya, ni kindu kya kwonan’ya mwiitu ni mundu wa vata muno na mundu utathooka. Waasya wunenganawe withiawe e ulilikan’yo wa kwasya musyi usu vanai mundu wa vata, indi yu ndevo e musyi wungi. Kwoou waasya ni ukusi wa utianiyo wa musyi wa mwiitu na musyi wa mwanake. Waasya ni ukusi wa wendo wula wovanitye misyi isu yeli na andu mayo oonthe.

“Kwoou naitu ithyi asyai ma Ngandi nitukumya waasya tunenge asyai ma Syokau. Tutyina ng’ombe kana mbui kana malunga, indo ila syaasaswa. Indi twimanenga nduka imwe yaitu vaa Kitui yithiwe yoo, na kila kikaumaa vo kikeethiawa kyoo. Twienda twianiisye kithiyo kyu kya Akamba nundu ni kiseyo, na nitukumwenda Syokau muno nundu nutwikite mwaana wa musyi witu.”

Andu ala mai mbokani meewa uu, makunangiye mbi yingi na angi (Akamba) mausya nziililo na kiluli. Meeka uu, kwambiye kuvindwa ki, andu makimelya ndeto isu sya Vateli na Ananda.

Mekalanga vanini, Vateli niwaneeniye yingi, ndeto mbuthu. Aisye, “Yuyu onaitu Aindi twi kithiyo kikonetye kutwaana. Kwitu asyai ma mwiitu nimo manenganae waasya kwa ala ma mwanake. Ti mwiitu waasaswa, indi mwanake niwe waasaswa.” Yila Akamba meewiye kindu kyu, amwe mambiliilye kunyaunyangya na kunyinginyanga makikulya na kiwe, “Kindu kyu kityaaiwika Ukambani! Kutonyeka ata mwanake ewe akaaswa ni mwiitu ula ukutwaa, vandu vake kwithiwa niwe ukwaasya u mwiitu? Vandu vau ve kithiyo ki vinya!” Vateli niwooniye Akamba makinyaunyangya mitwe, indi niwaendeeiye asya, “Kuneena uu ni

kwasya kana tukenda asyai ma Syokau matwaasisye Ngandi mwaana waitu ula watwaiye Syokau mwiitu woo. Tukesa o kuthi kwaa mwiitu, tuketye waasya.”

Vateli aweta kau, Akamba amwe maekiye kuneena na kiwe mookilya wasya, “Asi! Asi! Asi! Ai na vandu vaa ve maundu, tuteemesi tukyuka mbokani ino!”

Vateli amina kuneena undu waneeniye, Vilivu Mutisya niwetisye uthei nake aneene tuteto tuvuthu, isyitwani ya asyai na andu moo ma musyi. Aneeniye na Kiikamba, na Ngandi aalyula Kiingeleza. Aisye, “Nienda kuneena vandu va asyai ma Loisi Syokau. Nye ni mukuuwe, na asyai maitu na andu angi maitu meo vaa mbokani ino iseuvite na inenevete uu. Nituutunga muveya nundu wa kwitwa na kuthokwa mbokani ii. Onaitu twina utanu nundu wa kwona mwaana waitu Syokau na muume Ngandi na twaana twoo, ala manaumiye muisyoni nthi ya Ukanda. Yila naendiye kumasisya na kumakethya me Kambala, notwawetiye kithiyo kya Aindi, kya undu asyai ma mwiitu akitwawa maasisyaa asyai ma mutwaani. Nenuka musyi, ninatavisye asyai makwa uvoo wu, na twasuniya twoona tukaumya kila ki mokoni maitu twaasisye asyai ma Ngandi. Nitwawetiye asyai ma Syokau makatwila asyai ma Ngandi kilungu kya kitheka kyoo kuya lokeseni ya Mulango, ni kana kithiwe nikyo waasya witu. Ngandi na andu make nimatonya kwiimaa vau na kwaka musyi woo vo. Na tukamongela tumanenge indo sya ng’ombe na mbui na malunga, ila meithiwa makiithya kithekani kyu, ni kana makamae yiiya.”

Andu ala mai mbokani meewa uu, makunangiye mbi na angi (Akamba) masiilila na mausya kiluli.

Mboka itanathela, asyai ma Ngandi na asyai ma Syokau, nimavangiye meisa kwonana mamanyane na makineena maundu ma kutwaana kwa syaana syoo. Mewiye yuyu nimatuma nduu ya misyi yoo, o tondu Aindi na Akamba mekaa syaana syoo syatwaana.

Vatanavita ivinda yaasa, namo Eliya Kyalo na muka Vilisila Vaita, nimaseuvisye mboka nene, ya kuthokya syaana isu syoo syalungitwe kuma Ukanda, ikyenda na itekwenda. Maaiisye andu aingi vamwe na andu ma mbai, na andu ma ikanisa Mulango vala mavoyeaa, na anyanyae, na atui, vamwe na Vateli na Ananda na andu moo na anyanyae moo. Moowaiye nzau imwe na mbui itatu na ilunga na nguku itaano. Kwoou vai maliu maingi ma kila muthemba, ma Kiikamba ta ala maisawa mutwaanoni wa Mutunga na Susana, na vai maliu amwe ma Kiindi ta ala mai mbokani ila Vateli na Ananda masoovetye. Ona mboka isu yeekiiwe vau Mulango nundu nivo vai ivila mbianiu kuma sukulu na ikanisani. Tutyuweta maliu asu yingi. Andu nimataniye muno kwona Syokau na muume Ngandi na syaana syoo. Muno muno Tito Mutunga na muka Susana, mai na utanu mwingi kuvitukithya. Nimatwiye kyathi asu meonana maume kanywa, nundu onake Syokau ai nduu na Susana yila masomaa vamwe, na nimekalaa makyonana na kuthi kukethan’ya. Nduu yoo yeethiiwe yambiliilya kutheuka yingi.

Vau mbokani isu onamo asyai ma Syokau nimaneeniye ndeto mbuthu. Inyaake Vilisila Vaati aisye, “Nitwamuthokya inywoonthe ala mukiye utanuni witu. Nitwamathokya ala manalungilwe mauma Ukanda me athei nundu wa kuvatwa kukuwa miiyo mingi. Nitwathokya aeni Aindi, nundu wuu ni undu unene na useyo wa kwiisaniya namo musyi kwitu. Twikaa o kumona me vaasa, me ndukani Kitui kana kundu kungi. Indi yu twi vamwe namo, tukiya, na kunywa, na kuneena vamwe namo. Yingi twina utanu mwingi kumesya mwaana Muindi, nundu yila Ngandi watwaiye mwiitu waitu Syokau, niwatwikiye mwaana waitu onethiwa tutyai tunamwona. Twina utanu kwona kana nimwatusyaiye esukuuwa ana, na twiikwatya Mulungu akamwongela mwingiye syaana ta ngii sya malenge. Twitungiya athoni maitu muveya, Vateli na Ananda, nundu wa kutwaasisya Syokau, o tondu Akamba mekaa. Nduka isu yusuute miiyo, ni mali nene ona kuvituka ng’ombe na mbui ila syithiawa sya waasya. Mwaana waitu Vilivu Mutisya na muka Ndamalisi Ilaa makeethiwa maungamiye nduka isu, tondu ithyi nitweendeeye na kutumiya. Twienda asyai ma Ngandi mwiuka musyi kwitu vala tutwiye muvone, nundu twikiye mboka vaa Mulango ni kana andu meaniye vo.”

Nake Eliya Kyalo niwaneeniye asya, “Yingi nituumuthokya inywoonthe ala mukiye kuma vaasa na kuma vakuvi. Ni ndaiya kwitu kumwona mwi vaa na kutana vamwe naitu. Kuma tene Akamba mekalaa makitwaa andu ma mbai ingi, kana makitwawa ni andu ma mbai ingi ta Amasai, na Anandi, na Asungu, na Ataita, na Ekuyu. Indi, yii niyo ivinda yakwa ya mbee kwona Muindi atwaanite na Muukamba. Kwoou wuu ni undu unene anduni. Mundu no mundu, onethiwa aisaa liu wiva, onethiwa aneena kithyomo kiva, onethiwa athaithaa muthaithile wiva, onethiwa aumite va, onethiwa onekaa avwana ata. Mundu no mundu, na kyumbe kya Mulungu ula niwe Mumbi na Mwatuangi.

“Yila neewiye andu amwe makitukulya kila kyatumiye tunenge Muindi mwiitu, twameiye Syokau niwe wenyuviye muume, na ethiwa muume akamusuviyaa vamwe na syaana syake, vatyi kitumi utatwawa ni Ngandi. Kuu kwai kwenda kwoo me eli na nitweetikiisye uu withiwe. Myaka isu kuma matwaana, mekalite nesa na muuwo na ndaiya kila umwe kwa ula ungi. Musyi woo ni mutanu, naitu twi atanu twiimanya kana meikalan’ya nesa na muuwo na kwendana. Yuyu tondu nimanalungilwe Ukanda na masyoka Ukamba muvaka mavika musyi Kitui, tukeethiawa tukimona namo makitwona. Ngandi niwisi Kiikamba vya, vamwe na asyai make na ainae. Kwoou tukeethiawa tukyeeya ngewa namo yila twathi kumakethya namo mooka kutukethya. Ona twiikwatya syaana situ Ngandi na Syokau makaaka nyumba kithekani kila tunanengiye asyai make kyatwika waasya witu kula mai.”

Andu ala mai mbokani meewa uu, makunangiye mbi na angi (Akamba) masiilila na maumya kiluli.

Tito Mutunga na muka Susana Mutune, nimatwiye kyathi na Tomasi Ngandi {nundu avaatiiswe o mituki menuka} na muka Loisi Syokau yila meonanaa, na ti yimwe indi ni kaingi na kaingi.

Tomasi na Loisi mendaa Tito na Susana mamatavye undu mamanyaniye mbokani ya kutaniya kisomo kya Susana, na undu matumiye nduu muvaka mesa kutwaana, na undu Susana waasiswe, na undu makitwaana mataiwe kwaatiiya motao ma Akamba na motao ma Akilisto, na undu mutwaano woo wanenevete na watilyi na wataniwe, na undu mboka yawo yavunisye andu maingivite, na undu mbeeni Susana wasomangiye kuya Alliance Girls High School, na undu wavundiiswe walimu taa ithe, na undu wathukumaa kusomethya, na undu wesiye kutwikithwa vulinzivoo wa sukulu, na undu masyaiye syaana itatu, na undu mavangite kwiyongela syaana ethiwa nivatonyeka, na undu meethiwe makina kwayani vau ikanisani, na undu Mutunga waendeeiye na kuthukuma kwa Vateli, na undu weekiye amina kwiwa munyanyae Syokau niwatwaiwe ni Ngandi, na undu wathukumiye amoan’ya mbesa sya kwaka musyi na kwaka nduka Kitui, na undu onake wesiye kutwikithwa mutumiya wa ikanisa amina kutwaana na kukwata syaana, na undu ithaa Mutunga na aka make me atatu na syaana syoo syoonthe mesiye kwitikila na mavaatiiswa ikanisani yingi yambiliilitwe ni Akamba, na undu mavangite kusomethya syaana syoo, na mathau ala syaana syoo syathaukaa syi musyi, na kula maendaa kusyanganya ivinda ya kuthumuwa, na undu Susana wakwatanisye wiya wa walimu na wa kwithiwa ni kivetu kina muume na ni nyinya wina syaana, na maundu angi maingi na maingi.

Namo Susana na Tito mendaa Tomasi na Loisi mamatavye undu kweekikiye matwika nimendana muno usu na kwa siviiti syi yuulu undu matwaana ovu kwavu, na undu andu maseng’isye yila matolokile matekumanyikana kana kutalithwa ta ve undu mavangite kwika, na kula matwaaniye, na undu maendiye Ukanda na kila kyatumiye mathi kwo, na undu mekalaa yila matuwaa kwo, na undu meekaa Kambala, na undu mavulanaa na Aindi ala me Ukanda, na undu mavulanaa na Akanda ene nthi, na undu meewiye utanu mambiliilya kusyaa, na undu maendaa mbokani na masikukuni ma Aindi na masikukuni ma Akilisto, na undu mooniye kula asumbi ma Avakanda matwiye na vala amwe mathikitwe, na kula mangangiye nthi isu makiloela, na undu Ngandi wekiiwe wendi na ngoo ya kwenda kutwika Mukilisto yila wewiye ukusi wa ala moowaitwe nundu wa kulumya mwiikiiyo woo vandu va kuwulekya, na undu kweethiwe yila Kinyeeli munene wa isasi oosa usumbiki na aota ndoto

ya kulungya Aindi, na undu asu mathiniye makyuma ku matena kindu nundu matiye miiyo yoo kuu kwa lasima, na undu maveevukiye na utanu mamina kukinya muthanga wa Kenya me thayu na mamanya yu nimauma mbangani mavika usuviyoni, na undu mookiye muvaka Kitui matekukiya kana asyai moo makamalungya, na undu andu oonthe Akamba na Aindi mamavokeyiye na utanu, na undu mavangite kwika yuyu vau musyi me vamwe na syaana syoo ila masyaite na ila makasyoka kusyaa embwa makatwa kwika uu, na undu Ngandi wanyuviye eitawa Tomasi avaatiswa, nikwithiwa asomiye Mbaivoni uvoo wa Yesu na endeeswa muno ni thayu wake, na momanyisyo make, na wendo wake kula kwi andu ma mithemba yoonthe, na undu mavangiye meithiwa na mboka kundu kwili, ya mutwaano woo kwaatiya kithiyo kya Aindi na kithiyo kya Akamba na Akilisto, na undu mavangiye meaka musyi woo vala asyai ma Syokau maasisye Ngandi. Nimendaa mavange mawiya ala meethiwa makitethya mena ngwataniyo ya asu ana, ta kwaka sukulu yoo ni kana syaana syoonthe ilike sukulu, na kwinda ithima sya kiwu kila vandu ni kana andu maekae kuthi kwaasa kutava kiwu tondu Syokau na Mutune meekaa, ta kwika na kwika...

Kwoou, asu oonthe mai na maundu maingi muno vya, ma kuneena, na koowan'ya, na kweeyaniya ivinda yaasa, na kuisya mbee undu meithiwa makika. Kwoou, asu me ana, Tomasi Ngandi, na Loisi Syokau, na Susana Mutune na Tito Mutunga, mekalile mena meya masanzaiku ma kwonanaa, yingi, na yingi, na yingi, ni kana mawetaniye maundu ala meekite kuma yila maelisye kwonana kuvikya yu, na maowan'ye maundu ma kweeya syaana syoo na mawiya moo ala meithiwa makitethya, na mivango yoo mingi ila mai na wendi mwingi wa kumyaaniisya mena kithing'iisyo kingi na wendi mwingi, vamwe na kuvoya ni kana Mulungu amatethye meaniisye mivango isu inenevete uu..

Indi mukaa Muukamba eeiye muume, "Mbee ndimanyikaa." Nake muume atungithya muka, "Yii, niwo, mbee ndi umui." Na mavikya ndeto vau, nundu mooniye isu ni ndeto ite ngalali.

Yuyu asu me ana mainiye o kweteela mena meya, o kweteela undu kukesa kwithiwa na kwikika vau mbee mavavika. Kwai vinya kumiisya meteelete, o yila kyathi kyoo kya kwonanaa yingi na yingi kikaaisa kuvika. Indi Muukamba aisye, "Mundu Weteetele ndakusaa!"

Ivuku yii yavika vau na yathelela vau. Kwoou, nawo uvoo na ukewa woo vau novo wavika, nundu ivuku niyathela, o meteelete kyathi kya kwisa kwonanaa yingi na yingi, na kwianiisya mivango milumu ila mai nayo, ya mathayu moo.

** **

15. Mokulyo Na Kyeesyo Kya Ndeto Imwe

Kilungu kya 1, Syokau aumite kutava kiwu:

Kyeesyo kya ndeto

amikuthukila: amikeneya kwa kithuumukilo

isesi: itheka sya misyi itumikaa ni ene, kwa kuithya, kana kusyima, kana kutuuta, kana kwisa kwaka

kinaa: mutu wa mwee wiinditwe na iya (muno muno yila yaatu)

kitho: vandu kiwu kyumaa muthangani, ivindani ya mbuwa; ve syitho imwe itang' alaa

kithuumukilo: undu kwikika mituki vate kuwiyumbanisya mbee

kwaangan'ya: kukinyangan'ya vandu ve ndaka vakithokoana

mawiyoo: kuma syua yelekele kuthuwa, kuvika kivindu kyooka

ngololo: mavisa masoletwe mavulanitwe ithyululu na ingi sikweya na ingi muthemba wa malaa, methiawa makunitwe nguwani

syatolonganasya: syavulanasya syiikinyangan'ya ndaka na kiwu na kithangathi ona mai ma indo

Mokulyo

- (i) Ni kyau kyaisaa mathangu ma miti ivinda yu ya thano? Elesya niki.
- (ii) Wiisilya ve miisyo myau itonya kwithiwa vo, kwa andu makiiya myuunda utuku kana muthenya?
- (iii) Wiona Syokau ta wasuaniye ata mutweni, yila wewiye matambya ma mundu itina wake?
- (iv) Niki asu me eli, Mutunga na Syokau mataanisy o mituki mate kuneenanga ivinda yaasa?

Kilungu kya 2, Mutunga Niwavika Musyi Kwoo:

Kyeelesyo kya ndeto

kuminzangisya: kwikisya syindu kana andu malovoto ma kiwu
kusama nzama: kuthi kana kwikala utee andu me oka maowan'ye unduni muna
wathavu: undu wuthukasya kana wuvukasya andu kana syindu sya musyi; uthuku

Mokulyo

- (i) We ukona ngiti yikukumiya, wailite kwika ata, na niki?
- (ii) Niki we weetiwe undu witawa? Kulya asyai maku makutavye. Ta kethiwa wasyaiwe mbuwani, wenda kwithiwa weetiwe ata, na niki?
- (iii) Nthimo ino yiasya ata? "Tema itho wiyonee, kutu kwi mbitya!"
- (iv) Wiona ni kyau kyatumiyeye andu maseng'a yila mooniye Mutunga?
- (v) Andika kana weta maundu ana ala matonya kwithiwa kwa mundu anywa nzovi nyingi

Kilungu kya 3. Andu Nimathokya Mutunga Na Amaeeya Ngewa Yake:

Kyeelesyo kya ndeto

amititwe ni nziku: akwatitwe ni nzyuuwa ndumu ikamukindiliila muno, ukethiya ndekumanya
vala wii
ikothea: yikaa undu yingi na yingi; undu wikangawa
makinyiye kalulu: maendiye na maau ta vandu vaasa
watonyeelile: wavotiye; walikile nthini

Mokulyo

- (i) Weta nziya nzeyo ya kuthokya mweeni kana mundu waumiye musyi tene.
- (ii) Andika mithemba itaano ya undu Akamba makethanasya.
- (iii) Elesya mithemba itatu ya mataa ala andu makanasya kwatuka.
- (iv) Musyi wa Mwambasa wiiva kuu Kenya? Yila Mutunga wai mwanake, andu ala matwiye Ukamba maendangaa kana maumangaa Mwambasa ata? Umunthi matonya kuthi kana kuma kwo na kyau?
- (v) Kwika mundu ungi nai ni ta kumwika ata? Nengane ngelekan'yo itatu.
- (vi) Muli eeiye Mutunga nukumwon'ya undu ukumwika, amanye onake ni munduume. Muli kutavya Mutunga uu ni ta kumwiya ata? Niki?
- (vii) Nthi ya India yiiva? Yi andu ta mbee wa ngili milioni imwe kana ni wuungu wa utalo wu? Nayo Kenya yi andu meana ata, na ni ma mithemba yiva? Weta mbai ikumi sya Kenya.
- (viii) Avutani ni andu ma muthemba mwau, na niki andu amwe matwikaa avutani? Avutani meekaniye ata na Mutunga avika India?
- (ix) Elesya undu Mutunga na Muli moonaniye, na undu mekalanisye kuma yu, na niki.
- (x) Weta na elesya maundu eli Aindi maikiyaa.
- (xi) Elesya kwa ukuvi, nguthu (makasiti) sya andu India undu matilikanganite kwianana na syithiyo syoo.
- (xii) Elesya mithemba ya maliu ala andu ma India maisaa.

(xiii) Mutunga na Muli menukiye ata kuma India? Elesya kwa ukuvi.

Kilungu kya 4. Mutunga na Maundu Ma Musyi Kwoo Kinthini:

Kyelesyo kya ndeto

kwiloela: kusyiisya kindu kikwendeesya

mwiitu akivaswa: mwiitu wi mivangoni ya kutwawa ni mundu muna

ndukathekeleelye vyu na vyu: ndukathi weeke kwoneka nongi, kana wise kuleya kusyoka yingi

nitwamukuuwaniye: nitwainiye kumwisuvaniya atwae mwiitu wa musyi muna

niwaunika: wina vaati; niwakwata kindu kya vata; niwakwata utethyo

taali: lelu, valavala

Mokulyo

(i) Weta na elesya ndoto weelya kwoota. Wiona ta itonya kwianiiswa kana ndwenda yianiiswe, niki?

(ii) Niki Mutunga uteesi kusoma na kwaandika akikaathi kyalo kyaasa? Na esiye kumanya kusoma ata?

(iii) Nthi sya Ameleka na Kanata syiiva, na ivathukene ata na nthi sya Avilika?

(iv) Elesya mavata ma nyumba nene ila Mutunga weethiye syakitwe Mulango aaluka kuma India.

(v) Elesya undu kundu kumwe andu matalawa. Niki?

(vi) We wi wa mbai yiva? Ni kyau kivathukanasya mbai na mbai sya Akamba? Weta mbai ingi ivika itanno, ila wisi andu masyo.

Kilungu kya 5. Yuyu Mutunga Akoosa Kailu Atwike Muka Wake Kana Ndemwosa?

Kyelesyo kya ndeto

ekalile akiteenya: akalile akinyaunyangya na atalumitye mwii vandu vamwe

ilunga: ilondu

kithuumukilo: kwa ngavula; kwikika mituki vatavangitwe undu mbeeni

kivaloni : vandu vaamu vatheetwe nziyani, vala tene andu mainiyaa wathi, kana umunthi kuvathaukiya ta muvila

kuuswa ni undu: kwithiwa ukithininwa kilikoni ni undu muna, na ukithiwa ndukwiwa muuwo nundu wawo.

maangi me thyakani: ilunda, misyi ya kusyima; ngusu ya ndawa kana mikonzo ya miti vala maangi mekiawa

makiivaan'ya: makinengane syindu sya waasya kwoondu wa mwiitu atanatwawa

mwiuwe: mundumuka ula ungi wa keli kana mbee, musyini wa munduume utwaite aka eli kana mbee

nguthalukanwa na: nguthaanwa na, ngutaananwa na

ninatulanisye na mwiitu: ninakomaniye na mwiitu nziyani

ninaungamiye nekala muthemba wa ngungu: ninaekiye kusyaa; mundumuka utasyaa.

twethukisye na iliko: twasuaniye maundu maliku ilikoni situ; nitwasiisye moseyo na mothuko ma maundu mana

ukunuva muinae: ukuleya kwika muinae undu useyo, o yila utonya kana wailite kumwika useyo

uvoo wuutolongan'ya andu: uvoo wukweete ituu, na kineene, na kithokoo

vaisikili: kisuululu

yaangi: kyano, musyi, mwaangi kana uvonge mutheke wa muti, kindu kikwikwa na uta

Mokulyo

(i) Elesya undu musyi wa Musili watilyi, ngalikoni ya andu na indo.

- (ii) Mutunga eekulasya maundu mau, yila wataviswe kana niwatwaaniwe Kailu e kyaloni kyaasa?
- (iii) Elesya: ni kyau we wonaa kana wooniye ki kiseyo na weesilya, yuulu wa kaana kasyawa ke kaukenge (kanini).
- (iv) Wiona ata yuulu wa itumi ila Mutunga wanenganiye sya kuleya kivetu kila watwaaniwe e kyaloni kyaasa?
- (v) Wiona niki Mutunga niwaailite kutwaa Kailu kana kumuleya?

Kilungu kya 6. Mutunga Nukumanthana Na Syokau

Kyeelesyo kya ndeto

kithulumukilo nzoka ikyamanite nziyani: kwa ngavula, mutwe wa nzoka wi mwanjali umwe wa nziya nawo mwithu wi mwanjali wuungi
kumwauwisya: kumanthithya kuma kwa mundumuwe kila mundu ukukulya, ta uwau wake vala wumite, kana kindu kyake ula uking'eete
kutulan'ya na: kukomana andu matekusuaniiyaa nimatonya kukomana
makivaan'ya: asyai makikuuwana musyi wa mwiitu mekwenda atwawe ni mwaana woo
makungulana: makethan'ya na moko na ithui na ngingo na matau, nundu wa utanu mwingi
March: mwei wa Katatu
mivuko: ithima syinzitwe kithangathini usini ivinda ya thano, vala indo inyusaa
mutheya: muvulan'yo wa syindu ta matunda, na ithendu, na mathangu, na mavindi, syovaniswe vamwe ni mundu muwe; andu mawutumiyaa kuthesya wathavu, kweete maundu maseyo, kusyiyi woi, kana kuvosya mowau
niwatulanilye: niwatusuaniiye, tutikweelewa niwe kana nikyo, niwatweemiye undu utonya kwikwa

Mokulyo

- (i) Niki kutwaana e kindu kya vata muno vala ve Muukamba?
- (ii) Niki Mutunga utai anatwaana?
- (iii) Ni nziya syiva ila Mutunga wavangiye sya kwonana na Syokau?
- (iv) Niki Mutunga waandikiye Syokau valuwa?
- (v) Syokau asungiiye Mutunga na valuwa amwiya ata?
- (vi) Kwa Kiingelesa andika myei ya mwaka muima.
- (vii) Mundumuwe atethasya wiya mwau anduni?
- (viii) Elesya kila Mutunga wooniye e nziyani aendete kukethya Mutisya.
- (ix) Vai liu mwau wula Mutisya wathokisye Mutunga nawo?
- (x) Wiona ve useyo mwau wa kisomo kya sukulu?
- (xi) Ukamba kwi mavinda meva yila kwithiawa na mbuwa? Na kwonekaa kutilyi ata yila kwi thano, kweelekan'ya na yila kwi mbuwa?

Kilungu kya 7. Loisi Syokau Aumaaitye Tito Mutunga

Kyeelesyo kya ndeto

indi kwi anake na anake, na kwi aume na aume: ve kivathukan'yo kati wa anake na kati wa aume.
kuuma ndeto: kuneena ivinda yaasa, andu makyeeya ngewa
kuuvunzavunzya: kuwananga wiiwika mutu, kana tulungu tunini tutakwatene kuven'ya na kusalukya: undu kwikika mituki muno, vate kweteela
kuweta itambya yu sanzuzi: kuneena undu utheini vyu
mukwilini wa: nguthuni ya, kukwatianisya na

ngambiliilya kumesya musyi: kutiniya kwithiwa na muume na muka na syaana
nilike mukwilini wa: nithiwe umwe kilunguni kina kya andu
ukumitiiwa ni mokulyo: ukukindiliilwa ni mokulyo; ukuvinyiwa ni mokulyo; ukukulwa
mokulyo maingi na momu
ukuthuumukila: ukumaalya undu kana mundu kwa ngavula, kwa kitelemyo

Mokulyo

- (i) Niki Syokau weeye Mutunga: “Kwi anake na anake, na kwi aume na aume”? Kwasya uu ni ta kwasya ata? We nukwitikilana kana nukuleana na ndeto isu?
- (ii) “Nthimo nisyikiyaa liu wa matu musamo museyo.” Wiona ata kwasya uu yuulu wa nthimo? Andika nthimo inya wisi na ukyelesya undu itumikaa.
- (iii) Mutunga akiyaa kyau yuulu wa Syokau?
- (iv) Wiona ve kivathukan’yo kyau kya mundu nza na mundu nthini?
- (v) Andika na ukyelesya maundu ana ma useyo wa kisomo.

Kilungu kya 8: Ni Kumanyangana Kwoka Kana Ni Kwendana Mbene?

Kyelesyo kya ndeto

kuwuvunzavunzya: kuwutilangan’ya tulungu tunini na kutuvalaan’ya
kwausya: kukulya mundu muwe akuvuanisye kana akwathiie maundu mana, ta maundu
makonetye uwau, kana ikwaani, kana kyalo.
mutheya: sisya vaa yuulu kilungu kya 6.

- (i) Andika valuwa utavye munyanyau utwiye kundu kungi uvoo wa sukulu yenyu, na isomo yila wendete muno kusoma.
- (ii) Kila mundu niwootaa ndoto. Andika ndoto imwe we weelya kwoota, na ethiwa niwisi waalyulo wayo weta.
- (iii) Wiona niki Muli na Mutunga mathekaa muno moonana yingi?

Kilungu kya 9. Mwalimu Sakayo Mumo Kwonana Na Tito Mutunga

Kyelesyo kya ndeto

Angelesa makyenda na matekwenda: kwa lasima, vate uthei kana uthasyo wa kunyuva kana
kwika kila mundu utonya kwenda
ikutha sya ndii: syindu sya kwikya maviya nasyo, kulungya nyunyi kana nyamu myuundani
ivinda ya myaka na myakaka: ivinda yaasa muno

Mokulyo

- (i) Elesya itumi ili ila Mwalimu Sakayo Mumo wawetiye syatumite Akilisto mongeleeka
- (ii) Elesya nthimo ila yaasya: ‘Kitheka ki matu makyoy’
- (iii) Ethywa niwisi ukewa wa Akamba waandike na ukinenga mundu ungi awusome.
- (iv) Maina kutusumbikiya kwa kithui na ivuti. Kwasya uu ni kwasya ata?
- (v) Ni undu mwau wa vata muno wula mwalimu Sakayo Mumo wakulilye Mutunga eke, yila moonaniye kweeya ngewa?
- (vi) Weta moseyo ma kusomethya syaana syoonthe, sya eitu na sya mavisu
- (vii) Weta syithiyo ili sya Akamba ila wonaa tutailite kweekana nasyo, na ili ila twailite kweekana nasyo. Weta kitumi kyaku kwona uu.

Kilungu kya 10. Undu Ula Syokau Na Mutunga Menda Mutwawa na Mutwaani Methiwe Matilyi

Kyeelesyo kya ndeto

ikulyo yi na ngui: kukulya kana kuweta undu vena kuthauka kana kutheka
kisingi: kila kilumitye kindu kila kiliilitwe yuulu waky; kithuki; kymbo
kumindika ni nzovi: kunywa uki muno mundu akikala ta watumana, kana kwooleka vinya wa
mwii na wa kiliko
no ngui nguneena nayo: no kuthauka na ndeto, vangi ngyenda tutheke kana tuneene maundu
maliku
yiimumila amilike: yiimumindiiya imutonye vyu, yiimumamiiya aemwe ni kwiyyukilya

Mokulyo

- (i) Mutunga eeiye Syokau, “Wendo na wendano niwo kisingi kya utwaani.” Kwasya uu ni ta kwasya ata? Nukwitikilana kana nuuleana na ndeto isu, na niki?
- (ii) Nasyo syaana wiona itonya kusuviya asyai masyo ata manatwika akuu?
- (iii) Syokau awetaa kithiyo kiva yila weeiye Mutunga, “Kyu ni kithiyo kilumu kya Akamba, na nenda mwiimiwa na syaana situ ikikwate ikilumitye”?
- (iv) Ve uthuku mwau wa aka kwithiwa makimitiwa na kuumiswa ni aume
- (v) Weta mawiya ala aka matethasya musyi, na elesya undu aume moo matonya kumatetheesya mawiyani asu
- (vi) Wiona ata yuulu wa undu Syokau waisye: “Mundu aleya kwananga nzovi niyo yisaa kumwananga eyo”
- (vii) Wiona e useyo kana e uthuku, muume kuvuwa muka kana muka kuvuwa muume?
- (viii) Wiona ni nziya myau nzeyo ya kusuviya syaana
- (ix) Wiona niki Loisi Syokau na Tito Mutunga maneeniye undu menda muume kana muka ethiwe atilyi?

Kilungu kya 11, Kumantha Wiya Kitui na Kwandikwa ni Muindi

Kyeelesyo kya ndeto

amwaathisya: amunenge kindu kya kuya
iamba (syaamba): miiyo ya utana ya tukengele twovetwe maau vakuvi na kitiinyo
ikutha: sisya yuulu kilungu kya 9
Ititi: ikuu nini kana tuleve syikiitwe miti (ndawa) ni andu awe
kotokoto: muvulan’yo wa maviya na simiti na ndaka, wutumikaa myakoni

mavungulyu: ikuu ila nene
mivuko mbusini: ithima sya kunyithisya indo mbusini kwi thano
mwiitu wikiite utana, akeyola nawo akavwika mutwe na uthyu: mwiitu wikiite miiyo miseyo ya
kumwanakavya (oneke e museyo), amikiite kila vandu kwa nziya ya kwendeesya na
kwiloelwa
ndeto siilyi na siilyi: kuneena kana kumaalya ndeto ite kitumi kiseyo, ndeto ite muthiya, ndeto
itatheetye kila syuuweta, ndeto syulanilye, vangi syi ndeto sya nzuku
vatolonganaa ukethiya: veethiawa vavulanite ndaka, na maviya, na kiwu, na mai ma indo kana
ma nyamu sya kithekani

Mokulyo

- (i) Ni syindu syiva, ila andu makulilye Mutunga amathooeye akwata musaala, na niki mendaa syindu isu?
- (ii) Niki Mutunga utendaa kukoma Kitui tauni, yila ukuthukuma kwa Vateli?
- (iii) Ve useyo kana ve uthuku mwau kwa andu kuwaa nyamu sya kithekani ila nene ta nzou na mbusya na ndwiya, ona ila nini ta tuvii na mbaaluku na ngo?
- (iv) Ve vata mwau wa mutambo wa ngali na taali (lelu)? Ve muvwanano mwau na kivathukan'yo kyau kati wa mutambo wa ngali na taali (lelu)?
- (v) Wiona itumi sya Mumo kutiya wiya itina wa mwei umwe, itilyi ata? Kethiwa we nuwe Mumo, withiwa weekiye ata, na niki?
- (vi) Soma misoa ino ina kwa wasya wukwiwika, we wi weka kana ve andu angi. Ithukiisye useyo wa Kiikamba undu ndeto isu syuusama.
- (a) na maanga, na maembe, na maiyu, na makovisi, na makwasi, na malenge, na maluu, na masungwa, na mathae, na matuma, na mauta ma ng'ombe, na mananasi, na matoomoko, na mavavai
- (b) na mbae, na mbiii, na mbiti, na mbiwa, na mboo, na mbuku, na mbusya, na mbuvu
- (c) na ndaatai, na ndei, na ndiyu, na nduu, na ndwiya, na ngaiku, na nganga, na ngii, na ngo, na ngondi, na nguli, na nguu, na nguuwe
- (d) na nzai, na nzee, na nzeee, na nzoka, na nzou, na nzui, na nzwaaiya, na nzwala
- (vii) Niwimantha misoa ivwana ta isu vaa ivukuni, kana ndeto syaatianiye syaandikitwe na nzoo ivwanene. Kwa ngelekan'yo ithukiisye undu (k) ikwiwika musoani wuu: Kala kelitu kakuu kaendiye kumantha kiwu katave kalusini kala kaumite kiimani kya Kangalu, kathi keethiya king'alite kyaathela, kwoou kenukisye kikuu kithei kite kalovoto.

Kilungu kya 12, Nziya Imwe Ithengeeye Kutaanisya Itwike Ili Na Mbusi Ili Ithengeeye Kukomana Itwike Usi Umwe

Kyeelesyo kya ndeto

akisunguika ngooni: akiwa kyuuuyu, atena muuwo ngooni
makulumutu: tulima na tumyanda nziyani na taalini ila ivitilaa mitokaa
mekusukana na metho: kusyaan'ya na metho kwa nziya ya kuneena undu una vate wasya wa kanywa
natumbangwa ni woo ngavivinyika vyu: kumamiiwa ni woo mwingi wute kutiya mundu, ukithiya niwathela vinya
undavya sanzu: kuweta vate kuvitha, maundu maumaalite, utheini vyu
wumukoneteye: wumwelekele; wuumuweta; wuumulikya ndetoni; wi yuulu wake

Mokulyo

- (i) "Indi nthini ngooni vai kindu kyamuminyiye, na weethiya kityamba kumaala utheini." Elesya kila kithiwa kyaminyiye Syokau ngooni.
- (ii) Andika moseyo ma waasya, ala ukwitikilana namo.
- (iii) Kwa Akamba, wiona waasya wianiisyya mavata meva? We nutonya kwenda kwaaswa ni mundu ukimwnda kana kwaasya mundu wuumwnda?
- (iv) Ni kyau kyatumiye Syokau aiwa ni too amina kuneena na Ngandi?
- (v) Ni maundu mau mathinasya Mutunga ngooni, yuulu wake na Syokau? Nake Syokau athinaswa ni maundu mau, yuulu wake na Mutunga?
- (vi) Niki Ngandi wasunguikaa ngooni?
- (viii) Niki Syokau utainuka vu kwavu, eethiya Mutunga niweendiye kyalo Mwiingi?
- (ix) Syokau amina kwonana na kuneena na Ngandi, niki enuka utai na mumeyo wa kuya liu wula wauwiye?

Kilungu kya 13. Ngandi Na Syokau Kwivitha Na Kuthi Nthi Ingi Yai Vaasa

Kyeelesyo kya ndeto

aleeleteye ngoo: atena vinya ngooni, e vakuvi kwiyituka
ani muuni: ivinda yila yaatiiyaa mutwaano, ni kana mutwawa na mutwaani methiwe vamwe
mathumuute kana makithi kwiloela kundu
kivindu kya kwalwa na ithoka: kivindu kiliku muno
kiwandu: kiveti kitwae
kuisya kana nimwithiwa munameisye mwaana ungi: kukulya kana nimunatwaiye mwaana
(mwiitu) wumite musyi wungi
kwaathiswa: kunengwa liu weenini
makasiti kana mavalina: ilungu syaanitwe andu ma India
mavunite maathi na weya: maite liu mwingi muno ukethiya mundu ni ta ukweemwa ni
kutembeya, na ethi aekete ni kuvuna
ndavangite na ndatalithasya: vandu mundu utavasuaniiite kana undu mundu utasuaniyaa ta
wikika
sativiketi: ithangu kana ikalatasi yaandikitwe ukusiiyo wa undu wa vata, ta matuku ma kusyawa,
kana kukwa, kana kutwaana, kana kumina kilungu kya masomo mana ma sukulu na
yunivasiti
ukutanyuka uvoo: ukuneena ndeto kana uvoo kwa ivinda yaasanga
utumoni mwaamu na mutindimalu: vandu vokiliilu na vaamu na vate syiima.

Mokulyo

- (i) Akamba matyeendaa kukethan'ya mena nzaa nzei. Elesya undu Akamba maendaa
kukethan'ya, na undu mavokeawa me aeni
- (ii) Andu moonaa kyau maendete na ngali ya mwaki kuma Junja kuthi Kambala?
- (iii) Elesya kwa ukuvi undu Mutunga weewiye na asuaninya atavwa uvoo wa Syokau kana ndai
anenuka kuma aenda Kitui muthenya wa ndunyu
- (iv) Elesya usi wa Naeli vala wumite, na kula weendele, na syindu ila syikalaa vo. Niki wu ni
usi wa vata muno?
- (v) (vi) Kyu kyai kivathukan'yo kinene kwaelekanwa na Ukambani. Elesya kivathukan'yo kya
nithi kila Ngandi na Syokau mooniyeye maendete mavika Ukanda.
- (vii) Mutunga eewiye na eesilisye ata atavwa
- (viii) Ni kindu kyau Ngandi na Sokau makwatiye mamina kutwaana, na ki vata mwau?
- (ix) Niki Mutunga wetikasya methoi akitavya asyai make uvoo wa Loisi Syokau
- (x) Wasyo wuu wa Akamba wionan'ya ata: 'Nzookoni vatyaa mbitiya'?
- (xi) Wiona andu ma Syokau ta masuaniiye ata aleya kwinuka kuma ndunyuni?
- (xii) Wiona niki Ngandi na Syokau matatavitye Etasi kana makooka Kambala?

**Kilungu kya 14, Makyenda Na Matekwenda, Malungilwe Mauma Ukanda Masyoka
Ukamba**

Kyeelesyo kya ndeto

amwiithisye uvoo avuna vyyu: amutavisye maundu maingi, kana uvoo mwaasa, muvaka eaniiwa
ni kwithukiisya
kuninginyanga: kwikala mwii wukithingithanga kana mundu akiteetanga
Kuthengeeya Mesa: Wiko wa Kutunga muveya na Mwaamba wa Akilisto kuisaniya mukate na
kunyusaniya mbinyu (kana kiwu kya matunda), kwoondu wa kumulilikana Mwiyai Yesu
Kilisto
kuusya mithato: kumina kana kwoolanga uthatu kuma ngooni
kwatolonganiswe: kwathokoaniswe nundu wa kukinyangwa kana kwikiwa maviya, na
muthanga, na ndaka, ona mai na maumoo

kyama kyamukuthukiya: kindu kya kuseng'ya kyamukiya, kyaumaala vala wii, kyeekika maume kanywa: maneene na maeye ngewa makiya na makitheka mweendo wukilitye kitoo: kuthi kwa kwikalaata kilungu kyaasanga ngoo isanzamukite ni utanu: ngoo yusuite utanu mwingi ukethiya niwumaalite utheini nithoowe kasamu nitwe ita: kyooko nithoowe kaliu kana liu niye nina nzaa nene nziililo / kiluli: wasya wa kukathiiya wumaswa ni aka, eitu na iveti, usangiliyo wa aka onethiwa ni munyite ni ukya aasunzumala: onethiwa mundu ukwatitwe ni ukya mulumu ukethiya wi vakuvi kumuvalukya nthi ukumukusiithya: ukumwendetheesya, ukumutwikiya ngusi uu atilyi ata kana ata: uu ndekukulanwa nake undu utilyi, nundu wu ti undu wa vata mbee wamavindukisye na wamamandan'ya: wamokililye vala mateesi (makomete matesi), na wamalekya utheini methoni ma andu ala angi

Mokulyo

- (i) “Nye nanyuviye nuungame mwangali wa wendo, onethiwa kwika uu ni ta kutumbatumba kithiyo kya mbai yaitu kusyawani.” Ngandi niwe waneeniye uu. Kwasya uu ni ta kwasya ata? Elesya niki waneeniye uu.
- (ii) Elesya kila Aindi metaa “ngai” syoo. Ve kivathukan'yo kyau kati wasyo na Mulungu Mumbi na Mwatuangi ula Akamba mesi na mathaithaa?
- (iii) Elesya kila kyatumite asyai ma Ngandi mamwikya nza.
- (iv) Elesya syithiyo sya Aindi na Akamba ila ukwona ta ivivinyana kana syi kivathukan'yo maunduni ma kutwaana.
- (v) Elesya undu kaana kasyawa kethiawa kyakoneka katilyi.
- (vi) Elesya undu wikaa ukikwatwa ni too ukome.
- (vii) Ngalikoni ya viasala, Ngandi na Syokau meekiye ata?
- (viii) Ngandi aisye: “Nye nanyuviye nuungame mwangali wa wendo, onethiwa kwika uu ni ta kutumbatumba kithiyo kya mbai yaitu kusyawani.” Kwasya ai mundu e vata mbee wa syithiyo, ni ta kwasya ata? Elesya niki we ukwitikilana kana wuuleana na ndeto isu?
- (ix) Ni kyau kyendeesyaa Ngandi na Syokau kwikala Ukanda?
- (x) Ni maundu meva ala Susana Mutune, na Tito Mutunga, na Tomasi Ngandi, na Loisi Syokau maneena yila mesa kwonana me misyi kwoo?
- (xi) Niki andu ala mai vakuvi na Kinyeeli mathyuuwaa manyuu na makimakunika?
- (xii) Niki Kiluma muthoosya wa mavisa Kambala, wambiye kwinkuka Kitui atiya Ilooli e weka?
- (xiii) Weta na elesya maliu ala Syokau na Ngangi maisaa vau musyi kwoo
- (xiv) Weta na elesya undu Syokau na Ngandi meewiye masyaa kaana koo ka mbee.
- (xv) Kethiwa we wai Ukanda na ukilungwa kwo, ni kyau na niki withiwa wakivithiye embwa vai vandu va ukivitha, undu wisa kukithiya vo unesa kusyoka kwo itina wa myaka mingi?
- (xvi) Wiona ata: Munduni wendo niwo wi vinya mbee wa kithiyo, kana kithiyo nikyo ki vinya mbee wa wendo? Elesya niki ukwona uu.
- (xvii) Wiona munduume utena kisomo kingi nutonya kutwaa mundumuka usomete muno? Weta itumi sya kwitikiisya kana kuleya undu usu.
- (xviii) Wiona Tito Mutunga na Susana Mutune ta methiwa maneena maundu mau yila makwatianiya maendete na maumite Kitui?
- (xix) Wiona ta maundu mau, ala Susana Mutune, na Tito Mutunga, na Tomasi Ngandi, na Loisi Syokau makothaa kuneenanga yila moonana kana maenda kukethanisya misyi kwoo?